

1938, La Pobleta - Sorita

Un sistema defensiu que no va reeixir

1938, La Pobleta - Sorita. A failed defensive system

Ricard Martí Morales. Investigador independent. ricardmarti10@gmail.com

Presentat: 1/03/2022

Aprovat: 9/03/2022

Resum

A primers de 1938, F. O. Miksche un militar txec, que lluitava amb el bàndol republicà, va dissenyar un sistema de fortificacions que anava de la Pobleta a Sorita, per barrar el pas a les tropes franquistes, si atacaven des de Terol. La construcció de trinxeres, emplaçaments d'infanteria i artilleria, dipòsits, pistes militars, hospitals de sang, etc., ja havia començat el 1937, i va requerir molts soldats i civils.

S'inclouen els plànols originals i la previsió d'homes i materials per a llur construcció i defensa. Finalment, es descriu l'evolució dels combats entre el 24 de març i el 4 d'abril, quins van ser els protagonistes dels dos bàndols i què en resta avui en dia de tot aquell sistema defensiu

Paraules clau: Fortificació, emplaçament, pista, trinxera

Abstract

At de beginning of 1938, F. O. Miksche a Czechian officer, enrolled with the Republican Army, designed a fortification system between la Pobleta and Sorita to prevent the advance of Franco's troops coming from Teruel. Constructions of trenches, settlements of infantry, artillery, warehouses, military roads, field hospitals, etc., started in 1937, required large numbers of soldiers and civilians.

Original maps and previewed amounts of men (both military and civilians) required for the for the construction and defence, are included.

Finally, it is described the evolution of the fighting between March 24 amb April 4, who were de actors in both sides and what remains today of the whole defensive system.

Key words: Fortification, emplacements, military roads, trenches

Foto 1.- 16 de març de 1938, front d'Aragó, poc abans de l'ofensiva de les tropes del general Aranda.

Franco i Aranda conversen amb Dávila al mig. En segon pla hi ha Franco Salgado-Araujo, cosí i ajudant de l'altre Franco, el qual en les seves memòries descriu la imatge així: *nos trasladamos al Terminus Pedrola y allí, próximos a los frentes de Aragón, salíamos todas las mañanas, dedicándose S.E. a inspeccionar las operaciones, a hablar con los altos mandos y a visitar los frentes de combate.*

Fondo Fotográfico Mario Blanco Fuente. Museo Manuel Reimóndez Portela, A Estrada.

El 24 de març de 1938 començà l'ofensiva que sortint d'Alcorisa (Terol), en direcció sud, va dur les tropes del general Aranda fins al mar Mediterrani, durant la darrera guerra civil. **Foto 1**

En principi, l'ofensiva al sud del riu Ebre l'havien d'efectuar les tropes italianes del *Corpo di Truppe Volontarie* i l'agrupació Garcia-Valiño, partint d'Alcanyís en direcció est, per ocupar Gandesa, Tortosa i sortir al mar pel delta del riu. Però la resistència oferta per les tropes republicanes de Líster i Tagüeña als passos de Xerta va provocar que fos el Cos d'Exèrcit de Galícia (el qual inicialment només havia d'ajudar l'atac principal) el que finalment es convertís en l'artífex que va tallar en dos el territori de la República, tot provocant la separació de Catalunya de la resta de la península, concretament de les ciutats de València i Madrid.¹

Foto 2.- Mapa de la zona la Pobleta-Sorita en l'actualitat

El ràpid avenç de les divisions d'Aranda (en 22 dies, entre el 24 de març i el 15 d'abril van recórrer prop de 100 quilòmetres) podria fer pensar en poca cosa més que una desfilada militar, i que la imprevisió dels comandaments republicans havia conduït a no fortificar la zona.

Hi va haver manca de previsió per part dels caps militars republicans?, de tots ells? Al meu parer, no de tots, i em baso en diversos documents que es troben a l'arxiu militar d'Àvila.

1.- Per a una visió més específica d'aquesta ofensiva vegeu-ne Martí, Ricard: *Primavera del 38. La guerra a les comarques dels Ports, l'Alt i el Baix Maestrat*. Benicarló: Onada Edicions, 2018, Maldonado, José M^a: *El Frente de Aragón: La Guerra Civil en Aragón (1936-1938)*. Mira editores. Saragossa 2007 i Salvador, Manuel: *Año 1938, operaciones militares en la provincia de Castellón*, Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, tomo LXXIV. Castelló, juliol-setembre 1998.

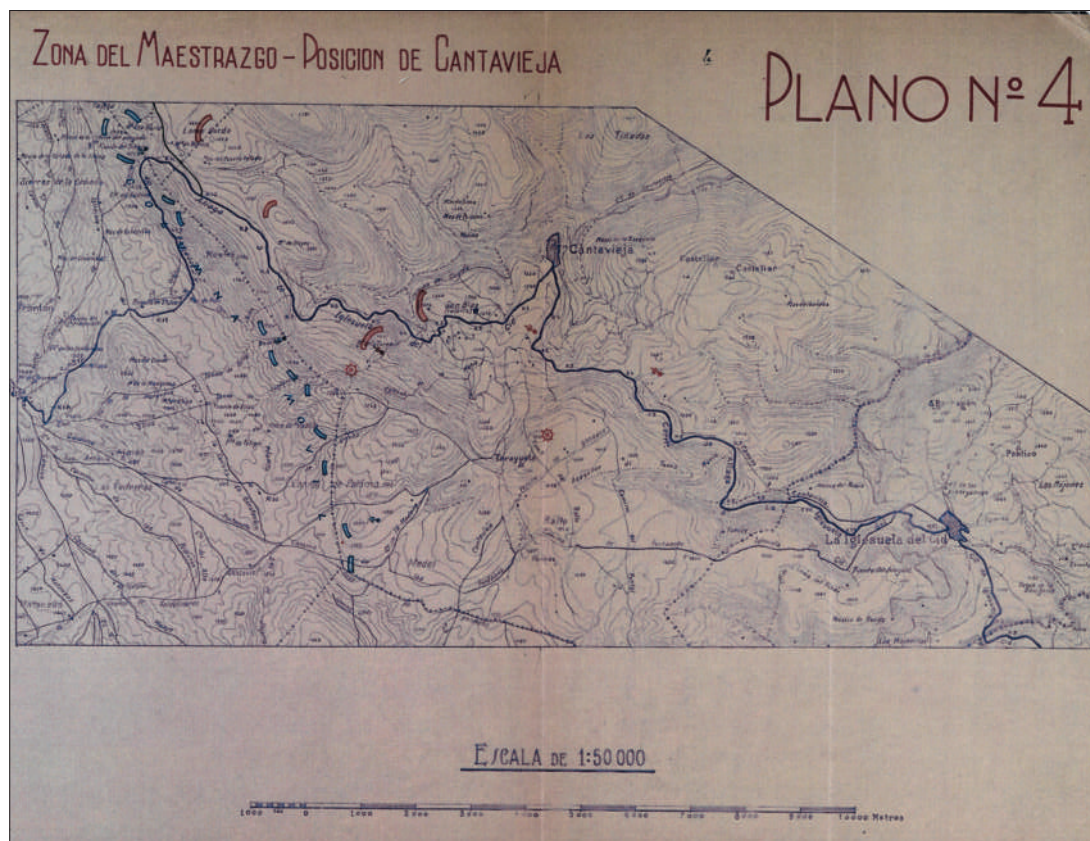

Foto 3.- Plànol de les fortificacions i emplaçaments d'artilleria previstos a la rodalia de Cantavella. AGMAV, C.595,17,5/4

El primer d'aquests documents,² està datat el 16 de novembre de 1936, pocs mesos després d'esclatar la guerra civil. Està redactat per la comissió de fortificació militar, a València (seu de la capitania general a la qual pertanyia la comarca dels Ports), i duu el títol d'*informe de la zona del Maestrazgo*.³

D'aquest informe, destaca l'afirmació que és perillós i possible un atac de l'enemic que tractés de tallar les comunicacions amb Catalunya.

Per tal d'evitar-ho, es recomana establir tres tipus de defensa:

- a) una de molt llunyana entre Morella i Cantavella
- b) una forta a Albocàsser i Sant Mateu
- c) una de la costa

Respecte de Morella, l'informe proposa la fortificació de posicions avançades a:

- 1.- la carretera de Morella a Alcanyís (port de Torre Miró)
- 2.- la carretera de Morella a Forcall i a Sorita
- 3.- la carretera de Forcall a Cinctorres

Els centres d'abastiments, reserves i la columna mòbil s'havien d'establir a Morella.

2.- Archivo General Militar Avila (AGMAV), C, 595,17

3.- En realitat les comarques implicades eren les dels Ports, el Matarranya i del Baix Aragó, però el vici d'anomenar-les segons l'antiga denominació militar de l'època de les guerres carlistes -que en alguns casos, com en el de la població de Sorita, encara perdura-, fa que s'ampliï en el temps i en la història allò que originalment era el Maestrat de l'orde militar de Montesa. Vegeu-ne una descripció molt acurada a *Els topònims de Sorita* d'en Manuel Beser en el núm. 5, segona època, de la revista *Papers dels Ports*. Morella 2020.

És interessant aquest primer informe perquè és una transposició de l'estratègia defensiva que un segle abans havia establert el general Ramon Cabrera prenent com a nuclis principals Morella i Cantavella i que li va permetre resistir durant un any l'atac de les tropes (molt superiors en nombre) d'Espartero, després de la famosa "abraçada de Bergara".

El document següent duu la data del 16 de setembre de 1937 i el signa el capità d'enginyers encarregat de les obres del Maestrazgo. El document elaborat a Castelló de la Plana complimenta una ordre de la Inspecció General d'Enginyers del dia 11 del mateix mes titulada: *"Sobre el estado en que se encuentran las obras de fortificación del Maestrazgo para procurar darles un impulso eficaz para terminarlas rápidamente y fijando el orden de preferència de las mismas"*.

Es tracta d'un informe qualificat de reservat i que va detallant la situació de les obres a les línies Allepús-Cantavella, Ejulve-Cantavella, a la població de Cantavella, a la del Forcall i a les fortificacions de *Torre de Arca* (sic).

Del poble del Forcall, diu que les obres no han començat per manca de personal. Les que sí han començat són les línies Allepús- Cantavella, Ejulve-Cantavella i les de Torredarques, però el motiu principal de l'endarreriment, respecte de la resta de les fortificacions que es construeixen en el front de l'exèrcit de Llevant, és l'escassetat de personal tècnic, capatassos i obrers, causada per les crides de *quintes* i voluntaris i perquè *"el poco que quedava se alistó en el batallón de Obras y Fortificación núm. 9"* que es va emportar els tècnics i capatassos de què disposava. Concretament, esmenta que dels 292 homes que hi treballen en aquell moment, hi haurà 90 baixes el mes següent per l'esmentat motiu.

Afegeix el capità que d'eines només n'hi ha per a 100 homes més, i pel que fa a fusta, ciment, ferro, dinamita i metxa, n'hi ha prou al Parc, tot i que el terreny rocallós fa que el consum d'explosius sigui molt gran.

Fineix dient que disposa de 6 camions i, si calgueren més *"tendran que ser de potencia y en buen estado pues los que dispongo actualmente, constantemente se estan averiando"*.

En document separat,⁴ es troben dos plànols de les posicions del Forcall i de Cantavella. **Fotos 3 i 4.**

Al plànol del Forcall hi ha un error, apareix Palanques on hauria de dir Villores. Aquest error i el poc respecte a la nomenclatura originària de molts noms de lloc en els mapes i informes – de tots dos bàndols – són indicatius de la desídia amb què l'estament militar tractava la llengua i cultura pròpies d'aquestes comarques.

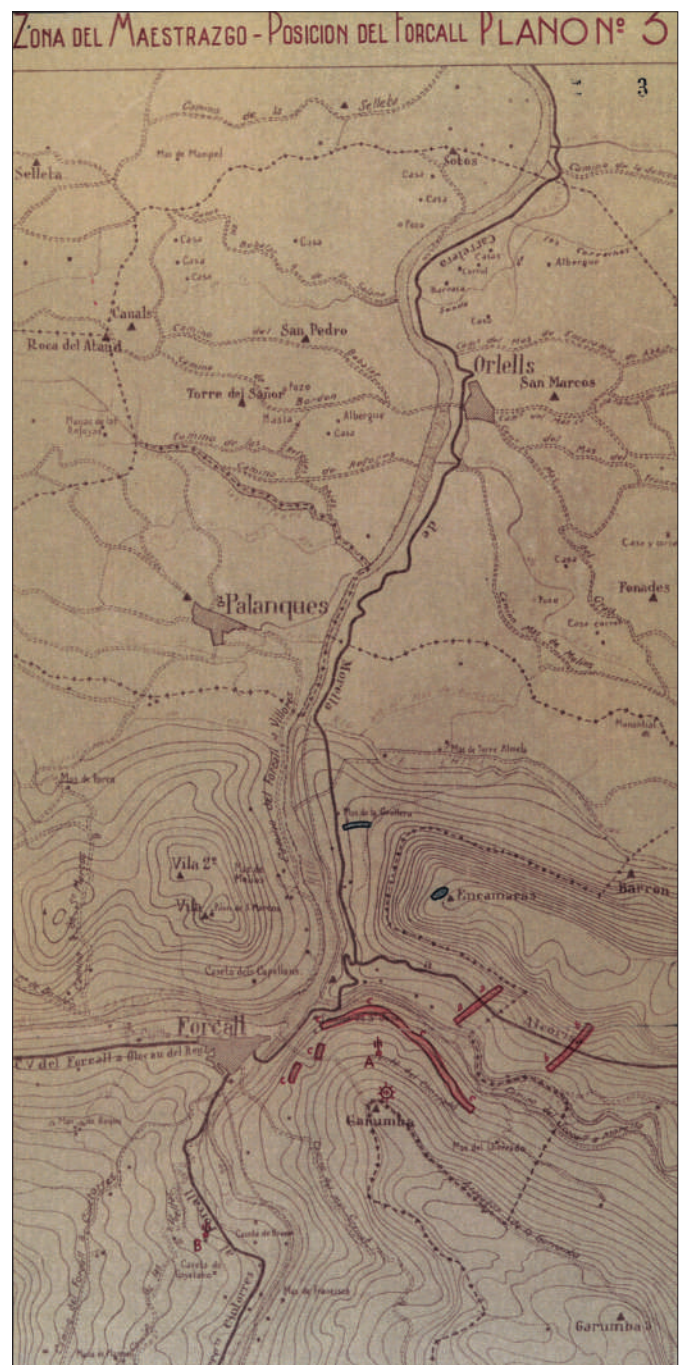
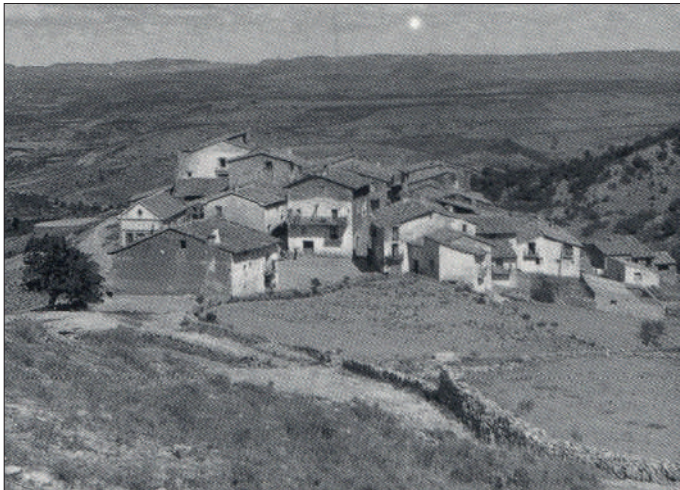

Foto 4.- Plànol de les fortificacions i emplaçaments d'artilleria previstos a la rodalia de Forcall. AGMAV, C.595, 17, 5/3

4.- AGMAV, C. 595, 17, 5/1 a 5/4

Fotos 5 i 6.- La Pobleta (Pobla d'Alcolea) com la va fotografiar el general Walter, el mes de gener? de 1938 i en l'actualitat.

Els informes del major Miksche

Els informes següents corresponen al 20 de gener i al 18 i 19 de febrer de 1938. Són obra del major Ferdinand Otto Miksche i estan redactats a Morella.⁵

Cal dir que llur redacció està feta en plena batalla de Terol, i que el segon i el tercer informe van ser tramesos quan l'exèrcit republicà estava a punt de perdre la capital i es batia en retirada. La possibilitat que les tropes de Franco intentessin aprofundir en l'explotació de la seva victòria, sens dubte influiria en l'ànim de molts militars republicans.

La informació – molt detallada – descriu el sistema defensiu que caldria construir entre la Pobleta (Pobla d'Alcolea), **foto 2**, i Sorita per tal de contenir el possible avenç de l'enemic des d'Alcanyís (si ve del nord) o des d'Alcorisa i Aiguaviva del Bergantes (si ve del nord-oest). **Foto 8**. Aquesta darrera possibilitat va ser la que es va materialitzar l'immediat mes de març.

El major Miksche va redactar primer la memòria general sobre la Pobleta el 20 de gener de 1938. Aquesta memòria consta de 6 pàgines mecanografiades, amb les informacions recollides pel tinent Bernardo Garcia (representant de la comissió d'estudis de fortificació, a Morella), després segueixen 12 pàgines descrivint els 93 objectius (emplaçaments) del sistema defensiu i 13 pàgines d'annexos amb esquemes, croquis de les vies de comunicació, plans de foc i de filferades, plànol de la Pobleta, **fotos 10-20** i una taula de signes convencionals. **Fotos 29 i 30**.

Per situar al lector, cal dir que quan els informes del major Miksche parlen dels sectors de la Pobleta i de Sorita, en realitat estan parlant del terreny limítrof entre Aragó i el País Valencià. Per exemple, la primera línia de fortificacions de la Pobleta, en realitat, s'havia de construir en el terme municipal de Torredarques i anava des del peu de l'ermita de sant Bernat fins als masos de Joan Pons, Joano i Omella. Un altre tant passa amb la primera línia de fortificacions de Sorita i la posició d'enllaç, que entra dins els límits d'Aiguaviva de Bergantes des de les Rases fins al Xorrador i la serra de Marondes.

A cada objectiu (assentament, refugi o observatori) ve descrit particularment el personal que l'ha d'ocupar, els comandaments, el tipus d'abric, els emplaçaments

5.- AGMAV, C. 595, 16, 4/1 a 4/28 corresponent a Sorita, 65 -786 - 16, folis numerats de l'1 al 14, corresponent a l'enllaç la Pobleta - Sorita i 65 - 786 - 16 - 3, folis numerats de l'1 al 54 exclusivament de la Pobleta.

d'armes, els metres de trinxera, les comunicacions, l'ús de dia i de nit, el nombre de llits, les connexions amb d'altres objectius, les direccions dels focs, i els tipus de construcció dels dipòsits (en mina, semienterrats o a cel obert). **Fotos 45 i 50.**

Tot revisant les informacions contingudes, notem que per a defensar el sector de la Pobleta es pensava destinar una brigada mixta. Aquest tipus d'unitat, molt emprada per l'exèrcit popular regular, havia de comptar amb 5 batallons d'infanteria, un grup d'artilleria (amb 9 peces de 155 mm) i les corresponents armes i serveis auxiliars, en total uns 3.000 soldats d'infanteria equipats amb metralladores, morters de 81 mm i canons de 75 mm.

D'artillers, sapadors, sanitaris, intendència, etc. serien uns 1.000 homes més.

Foto 7.- L'ermita de N. Sra. de la Balma en una targeta postal d'època, imatge que no diferiria gaire de la que tenia el 1938, quan va ser escollida pels enginyers republicans com a aparcament d'automòbils i camions del sistema defensiu de Sorita.

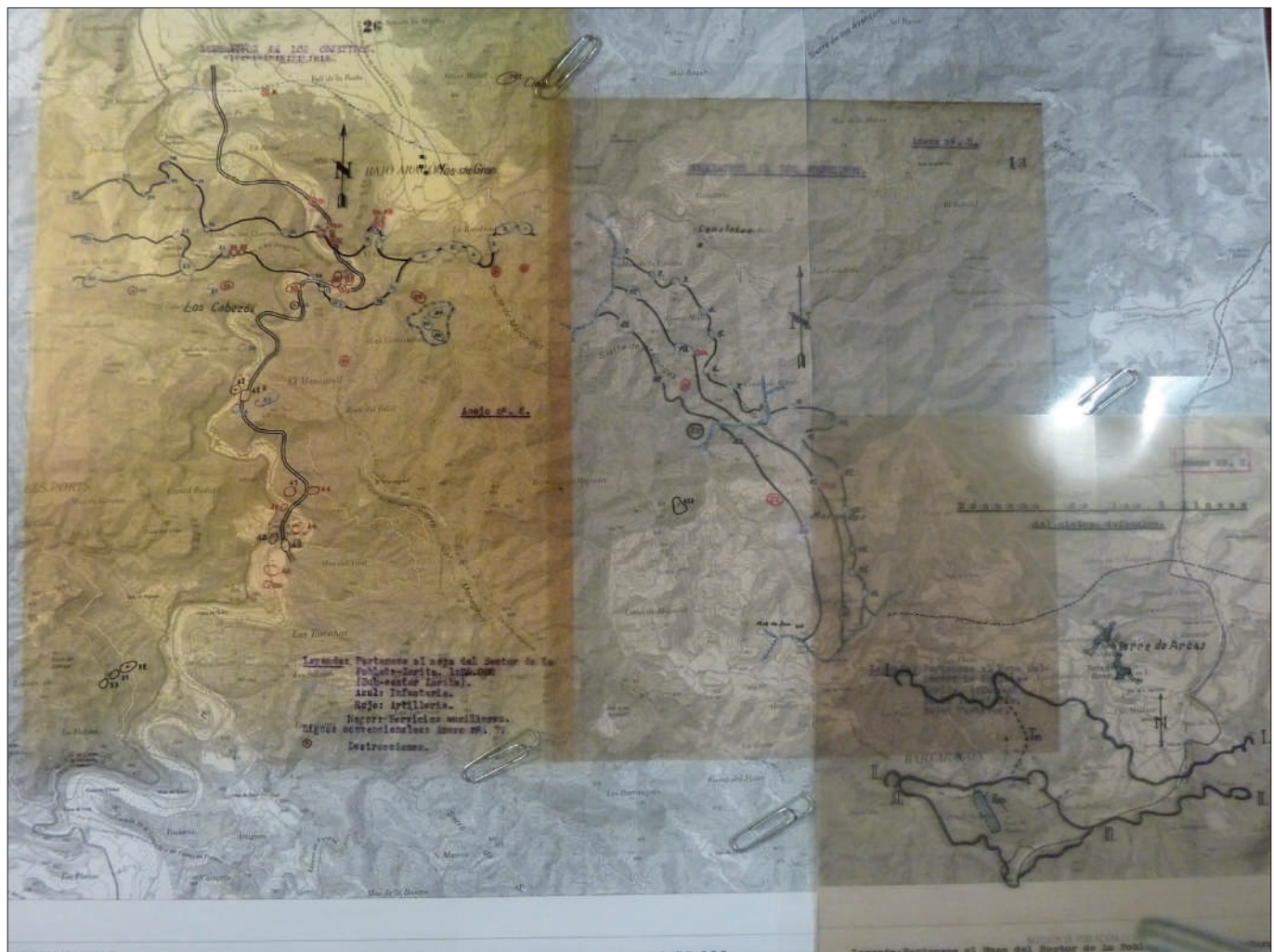

Foto 8.- Mapa de la zona la Pobleta - Sorita amb el sistema defensiu projectat per Ferdinand Otto Miksche a començaments de 1938.

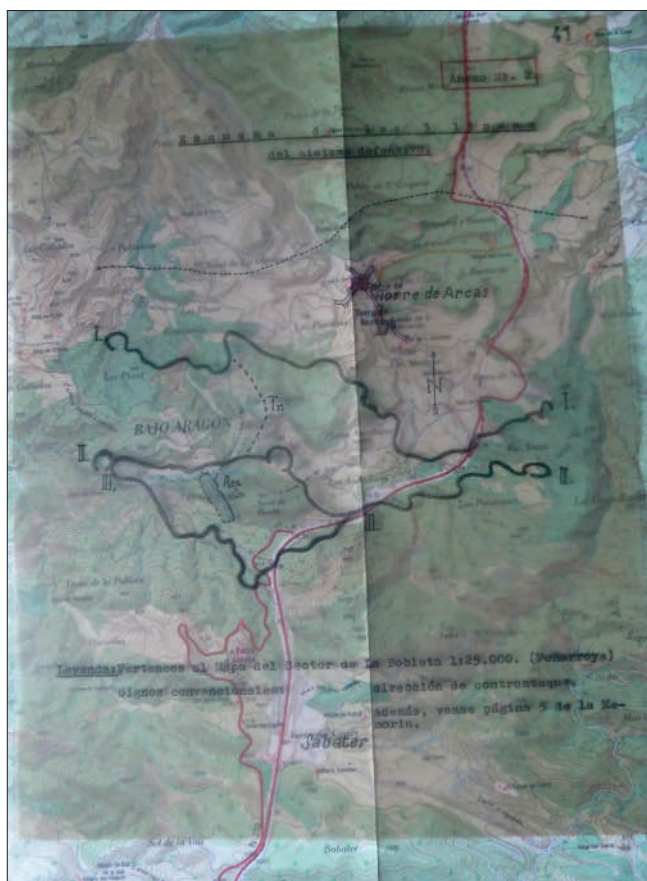

Foto 9.- Ferdinand Otto Miksche

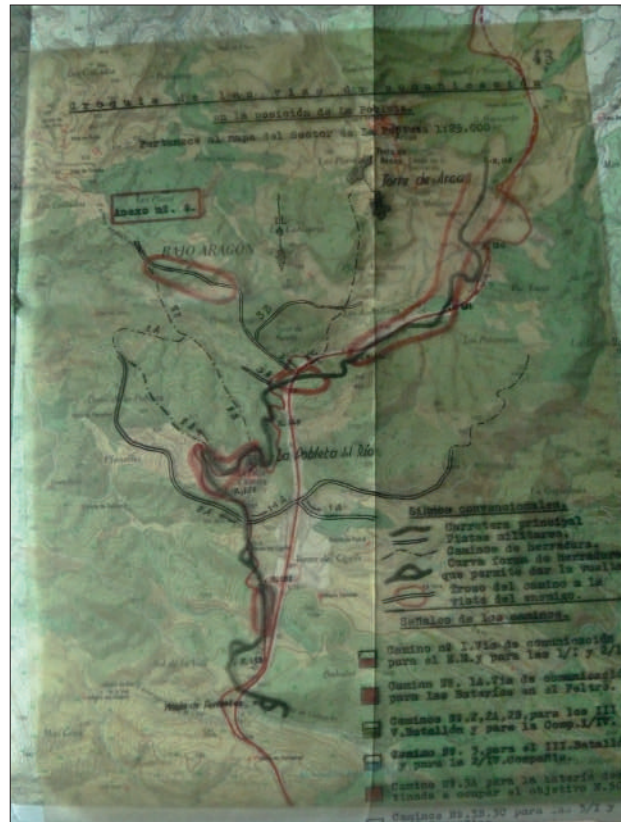
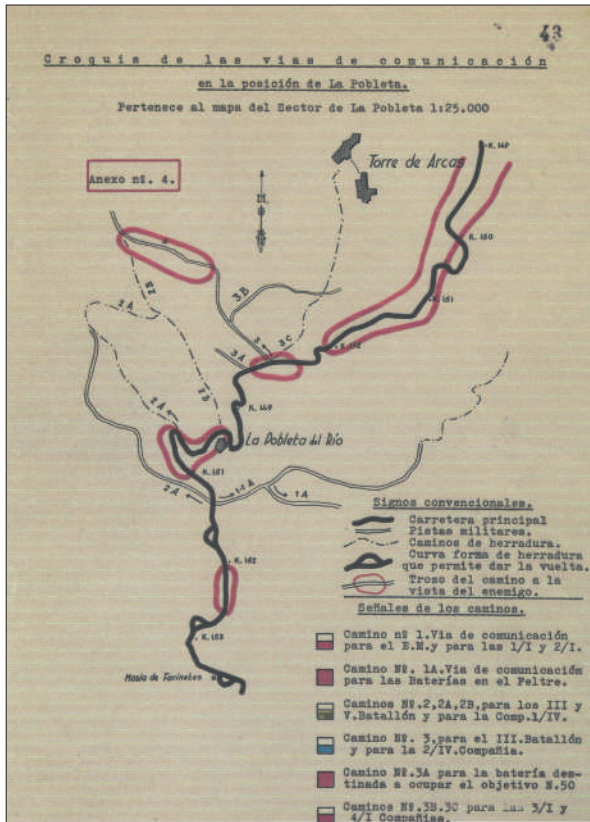
Així mateix, també diu que si calgués reforçar aquesta brigada mixta prevista per a defensar la Pobleta, es faria amb una bateria antiaèria, aquesta darrera s'hauria de situar al mas de Farinetes per protegir tant l'emplaçament de l'artilleria convencional com el trànsit de la carretera.

Després d'explicar els avantatges tàctics de la pista entre la Pobleta i Sorita i de les tres corbes de ferradura que permetrien fer el tomb dels vehicles a la carretera de Morella a Alcanyís, **foto 12**, es descriuen les localitzacions a rereguarda dels dipòsits de municions (amb el núm. 81, subterrani, a la primera corba entre el quilòmetre 152 i la caseta de peons de camins), d'abastiments (núm. 82, subterrani a la segona corba entre els quilòmetres 152 i 153), **foto 21**, i l'hospital de sang (aquest concretament s'havia de situar a la tercera corba, al mas de Farinetes). **Foto 13**.

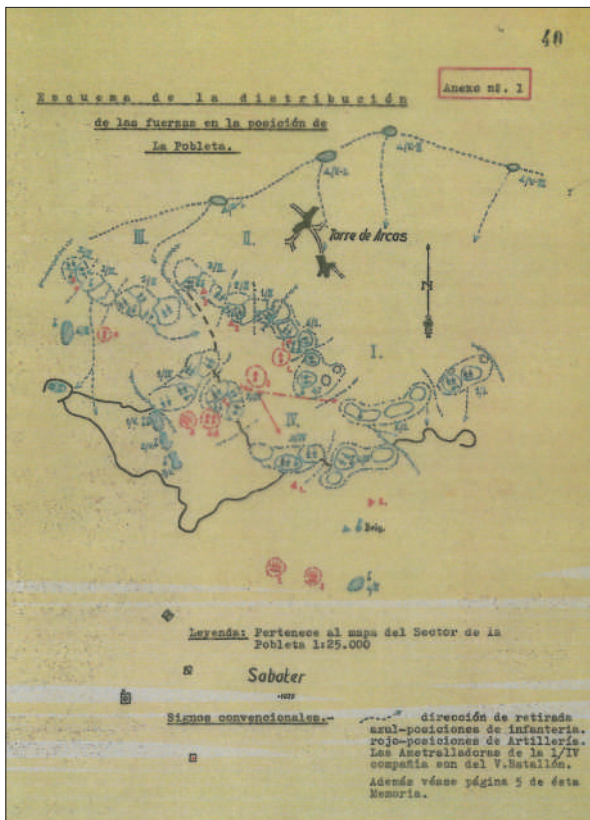
En el cas de les destruccions que es preveien per a dificultar l'avenç de l'enemic, l'informe parla de 2 ponts a la carretera prop de la Pobleta, els quals havien de ser destruïts per l'artilleria republicana. En realitat, es van destruir 3 ponts, amb dinamita, i només van restar alguns llençols de les baranes de pedra.

Fotos 10 i 11.- Esquema de les tres línies del sistema defensiu de la Pobleta concretament entre el mas de Sabater i Torredarques, dissenyat pel major Miksche. AGMAV 65, 786, 16, 3 Annex núm. 2.

Fotos 12 i 13.- Carretera, pistes militars i camins de ferradura entre la Poble d'Alcolea (la Pobleta) i Torredarques a primers de 1938, AGMAV 65, 786, 16, 3 Annex núm. 4

Fotos 14 i 15.- Esquema amb els emplaçaments de les fortificacions previstes del sistema defensiu de la Pobleta, concretament entre el mas de Sabater i Torredarques. AGMAV 65, 786, 16, 3 Annex núm. 1

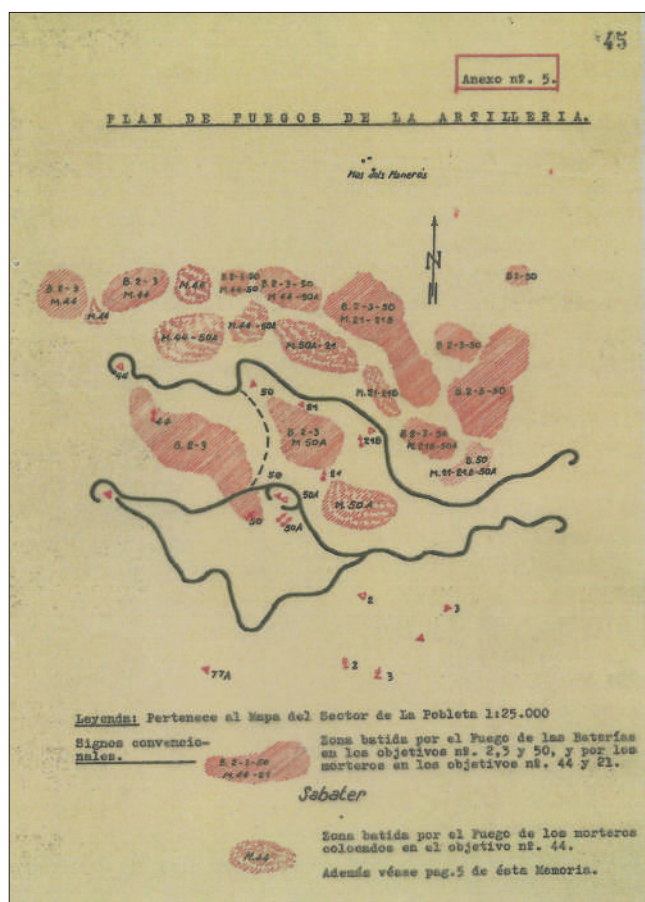
Es comptava que l'enemic ataqués amb forces superiors, tanmateix l'artilleria emplaçada al pic de Sabater i a la cota 986 faria foc llunyà sobre la carretera de Mont-roig, l'ermita de santa Bàrbara i el pic d'Esquival. **Foto 17.** Això, un batalló de metralladores i un altre batalló d'infanteria a la masia de Sol de la Vall, haurien de ser prou per a contenir-lo. Només si l'enemic concentrava més elements, després dels primers atacs frustrats, caldria reforçar les defenses amb dos grups més d'artilleria (un de muntanya i un altre de 155 mm), un batalló més de metralladores i un altre d'infanteria.

Les anàlisis de les tres línies defensives proposades i de les possibilitats d'atac per part de l'enemic ocupen diverses pàgines de l'informe.

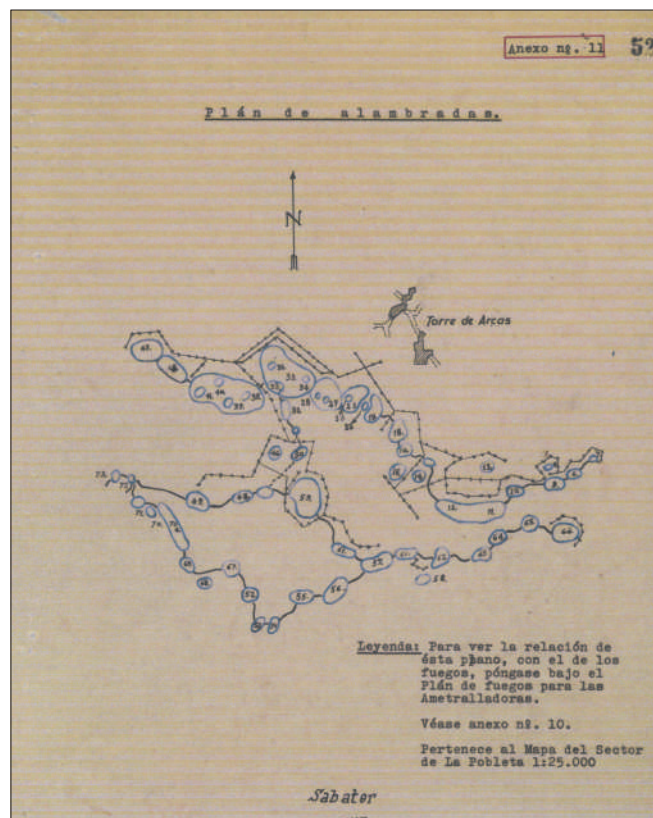
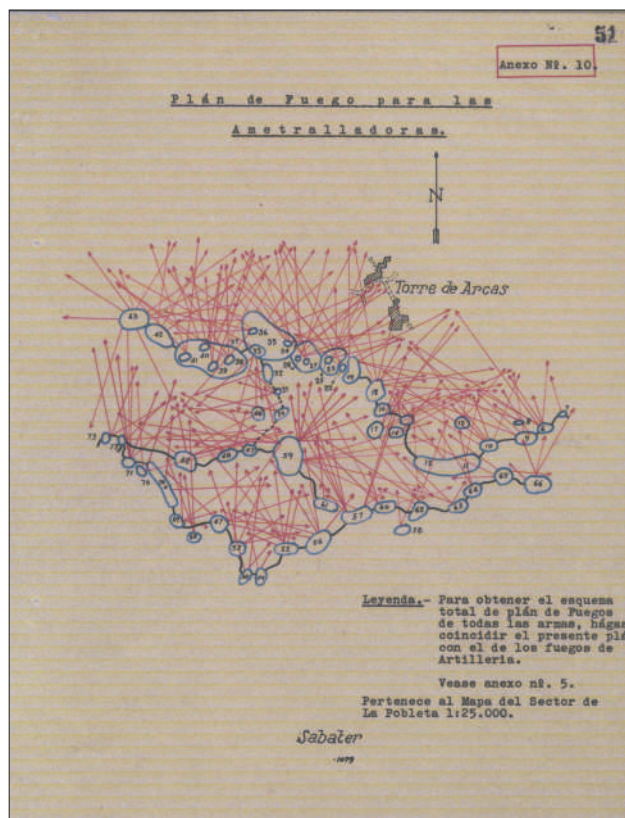
Fonamentalment, la defensa es va establir al voltant del tossal d'en Perelló. La II i la III línies defensives l'envoltaven per tal de impedir l'avenç de l'enemic per la carretera i dominar, des dels seus més de 900 metres d'altitud, el terreny situat al nord de la Pobleta, amb els nuclis habitats de Torredarques i Mont-roig de Tastavins. **Fotos 47-49.**

A l'altra banda de la carretera, les línies II i III convergien prop dels pics de Feltrer i la Cogullada.

Feltrer, amb 1.110 metres d'alçada, era el punt més alt de la zona, i allí hi havia d'anar un observatori i un refugi amb capacitat per a 30 llits per a l'EM de la brigada. A més a més, una pista militar ampliava la pista d'Orpinell que sortia del Km 153 de la carretera en direcció al mas del Garro i havia d'arribar fins als assentaments de dues bateries d'artilleria. **Fotos 13 i 20.**

Fotos 16 i 17.-Zones batudes per l'artilleria republicana situada previsiblement en els emplaçaments 2, 3 i 50 a la rodalia de la Pobleta. AGMAV 65, 786, 16, 3 Annex núm. 5

Fotos 18 i 19.- Localització dels emplaçaments (objectius), de les metralladores i pla de filferres entre el mas de Sabater (la Pobleta) i Torredarques

Avui dia, al cim només es troben petits refugis i parapets de pedra seca. Possiblement els bombardeigs (evidenciats per moltes restes de projectils) van destruir la majoria de les construccions. Pel que respecta a la pista, sí que es va construir fins a uns 100 -200 metres del cim.

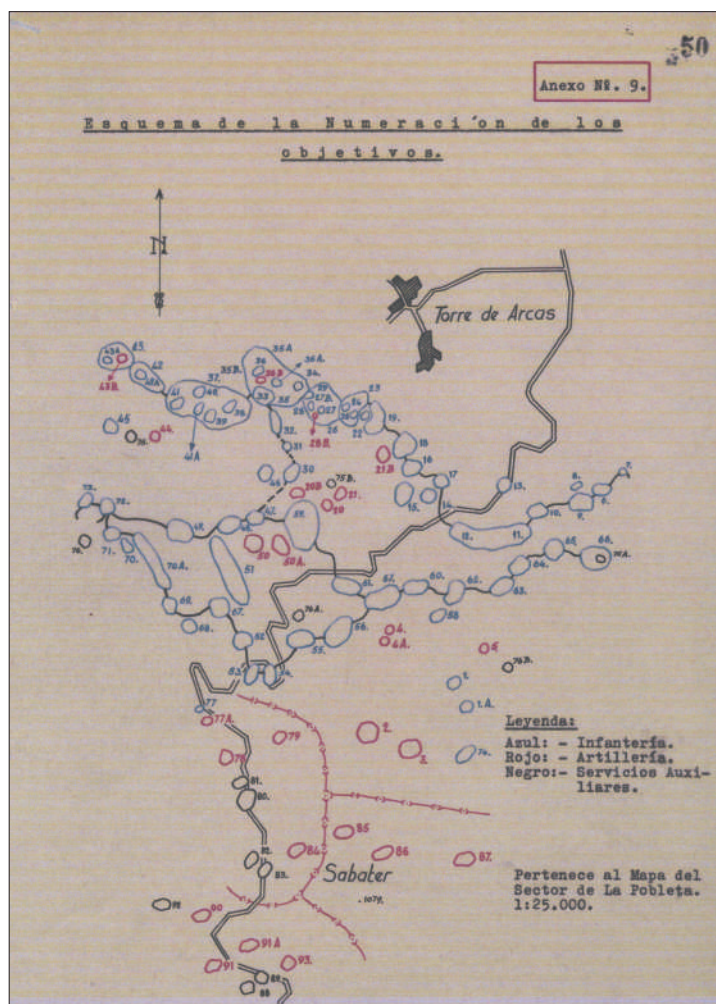
Com es pot apreciar al croquis núm. 6, **foto 22**, l'artilleria republicana podia batre la zona entre Torredarques i Mont-roig, car tenia un abast de fins a 9 quilòmetres.

El terreny entre el tossal d'en Perelló, els masos d'Omella, Joano i l'ermita de sant Bernat de Torredarques, quedava batut per les metralladores i morters de la I i la II línies defensives.

Els esquemes dels annexos estan dibuixats a 3 tintes. Es tracta de calcs cartogràfics que se superposen al mapa del sector la Pobleta-Sorita d'escala 1:25.000 i que pel seu interès documental reproduïm ací. **Fotos 11 i 15.**

Crida l'atenció que en l'apartat de forces aèries es reculli el rumor que el comandament republicà vol construir un aeròdrom al nord de Torredarques, a la rodalia del mas dels Maneros, endemés del ja construït al Mas de les Mates. Nogensmenys, el major Miksche considera que tots dos aeròdroms no estan d'acord amb la projectada línia de fortificacions de la Pobleta a Sorita, perquè si el front arribés a aquesta línia, ja haurien caigut en mans de l'enemic -com efectivament va passar amb el del Mas de les Mates-, i que seria més pràctic construir un altre aeròdrom prop de Morella, a 30 quilòmetres del front.

Basant-se en les normes franceses "*Organisation du Terrain*" de 1935, Miksche preveu fortificar 4 quilòmetres de front amb 205.000 jornades, dit d'una altra manera, calien 2.000 homes treballant 3 mesos per a completar la dita fortificació. Durant els 15 dies següents s'havia de preparar l'allotjament i proveïment per a aquests homes.

Fotos 20.- Localització dels emplaçaments (objectius), de les metralladores i pla de filferrades entre el mas de Sabater (la Pobleta) i Torredarques

Fotos 21.- Traçat de la carretera de Morella a Alcanyís l'any 1938, entre el mas de Sabater i Torredarques

Finalment, proposa endegar les obres a una llista d'objectius segons un ordre d'importància. Aquest punt és important perquè assevera que la majoria de les 93 fortificacions, en aquelles dates, gener de 1938, no s'havien construït. Només 9 estaven acabades o en construcció.

Posteriorment a aquest informe, el 18 de febrer, Miksche va escriure la memòria sobre la posició de Sorita, la qual consta de 17 pàgines de text, mecanoscrites, i 7 d'annexos amb esquemes, plans de foc per a metralladores i artilleria, transmissions, numeració d'objectius i la taula de signes convencionals, com la memòria de la Pobleta.

La posició defensiva de Sorita havia d'impossibilitar l'entrada de l'enemic per la vall del Bergantes cap a Sorita, Hortells i Morella, si venia en direcció sud per la carretera d'Aiguaviva -en realitat, va venir des de l'oest, de les Parres de Castellot pels masos de Ferrer i de Jordà -.

Tot seguit, l'informe descriu el terreny, estudia les direccions probables dels atacs de l'enemic i la situació de les defenses, concretament, les forces d'infanteria, l'artilleria de campanya, les peces antitancs i els vehicles blindats, l'emplaçament de les reserves, l'artilleria antiaèria i les comunicacions. **Fotos 23-27.**

També hi ha una descripció detallada dels 58 objectius, de l'organització i execució de les obres, la distribució dels treballs, i les destruccions previstes de ponts i carreteres per barrar el pas a l'enemic.

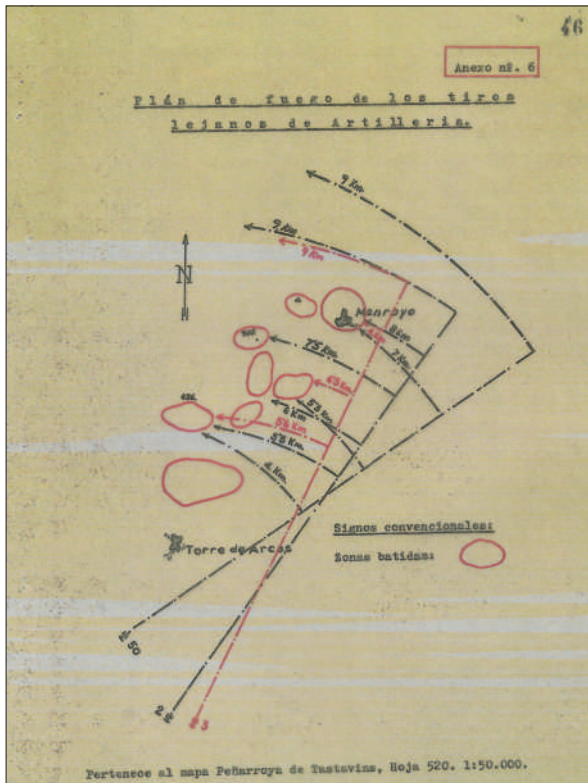

Foto 22.- Abast de les peces d'artilleria previstes per al voltant de la Pobleta. Vegeu com havien d'arribar més enllà de Mont-roig de Tastavins, de manera que la zona batuda anava de Torredarques al mateix poble de Mont-roig. AGMAV 65, 786, 16, 3 Annex núm. 6

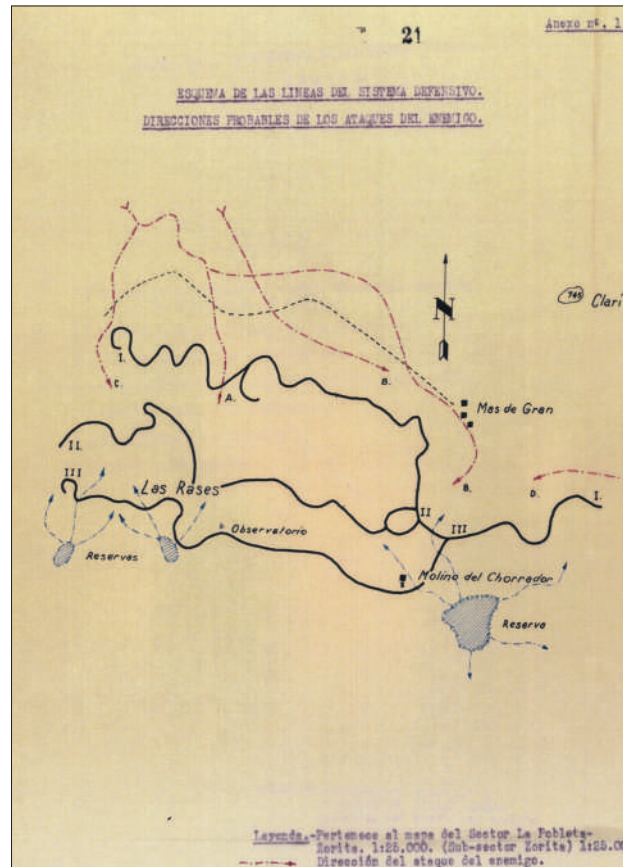

Foto 23.- Línies del sistema defensiu previst l'any 1938 al nord de Sorita. AGMAV, C.595, 16/4/21

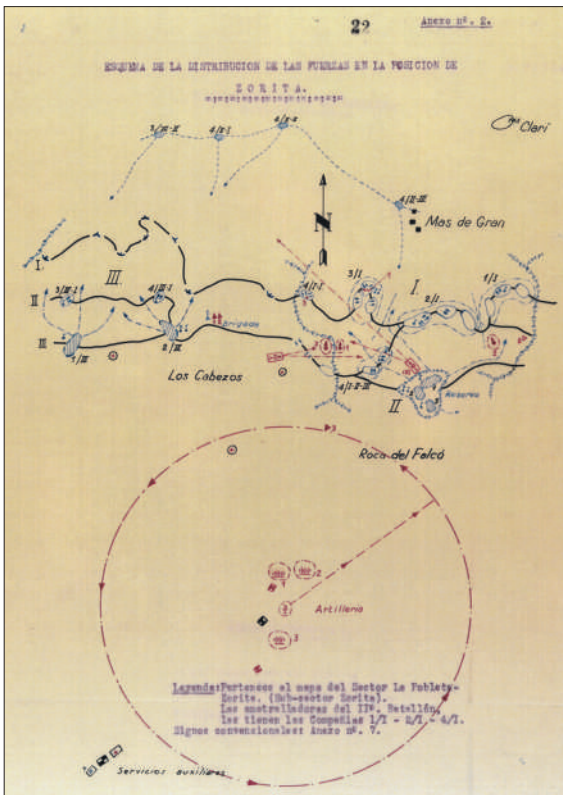

Foto 24.- Esquema de distribució de les forces terrestres i dels emplaçaments d'artilleria previstos pel major Miskche al nord de Sorita. AGMAV, C.595, 16/4/22

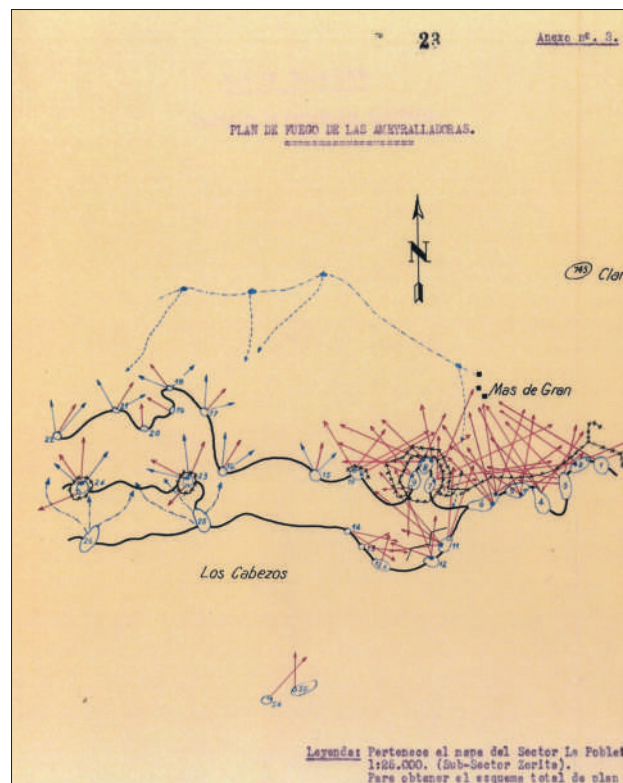

Foto 25.- Pla de focs de les metralladores dissenyats pels enginyers militars republicans al nord de Sorita. AGMAV, C.595, 16/4/23

Entrant al detall, hom aprecia que la posició de Sorita es considera menys important que la de la Pobleta, car només amb 3 batallons d'infanteria i un grup d'obusos, estima que pot fer front a l'enemic.

Els desnivells del terreny dificultaven qualsevol atac enemic i obligaven a emprar morters i obusos (armes de tir corbat) per a salvar-los.

Les defenses claus s'havien d'establir a l'est del riu Bergantes, a les cotes 635 i 637 perquè dominen la carretera de Sorita a Aiguaviva fins al quilòmetre 25 en direcció nord-est, els camps del mas Gran i el barranc de Torredarques.

A l'oest del riu Bergantes es troben les altures de les Rases,⁶ i Cabessos, les quals juntament amb la serralada del Montnegrell es consideren inaccessibles per a l'enemic.

Foto 55. Instal·lant l'artilleria al molí de Vilar, hom creu que serà suficient per a la defensa.

Els terrenys tan accidentats fan que només es consideri necessari un sistema d'observació i vigilància que mobilitzaria les reserves situades al mas de la Sardina i a la cota 893 per a contraatacar. El batalló de reserva s'havia de situar al sud-est del molí del Xorrador.

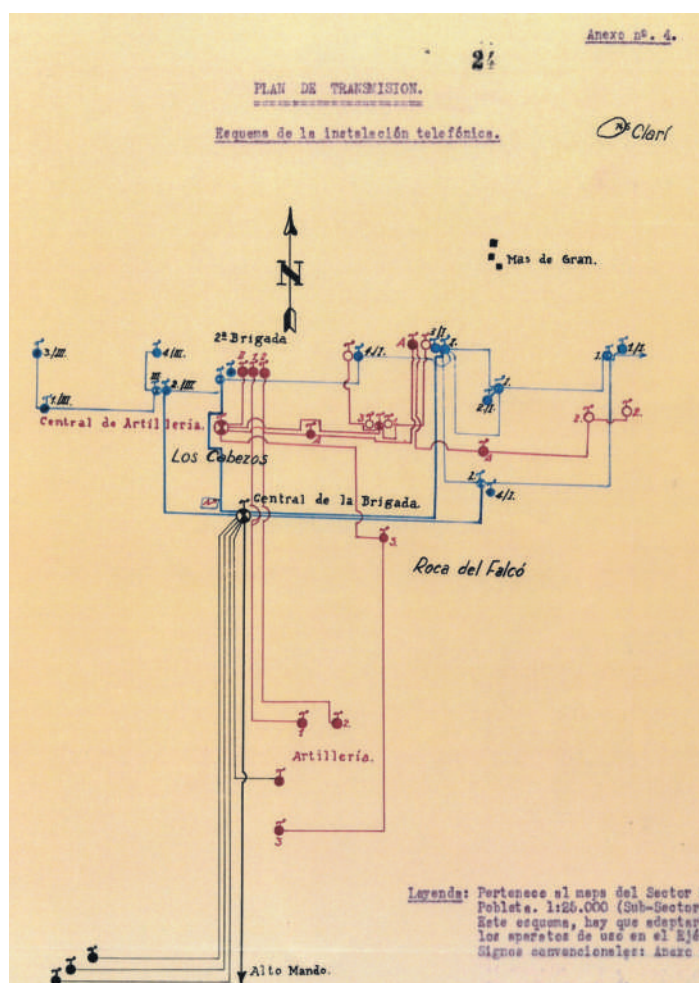

Foto 26.- Esquema d'instal·lacions telefòniques dins del pla de transmissions, per a Sorita

Miksche escriu que si s'ha de reforçar la defensa amb una bateria antiaèria, aquesta s'ha d'emplaçar al sud de la fàbrica tèxtil, al costat del riu (molí de Vilar), per tal de protegir tant les posicions de l'artilleria de campanya com el trànsit de la carretera.

Per mirar d'evitar l'impediment de la circulació, s'havien de construir dues corbes de ferradura perquè els vehicles poguessin fer mitja volta. Els camins de la masia de Cabessos (al sud del Km 31) i el del molí del Xorrador havien de ser ampliat.

El dipòsit de municions d'artilleria s'havia de construir al molí de Vilar i el destinat a la infanteria a 800 m al sud del corral de Vilar.

Pel que respecta a l'hospital de sang i l'aparcament d'automòbils i camions, tots ells se situaven al santuari de la Balma.⁷ **Fotos 7 i 56.**

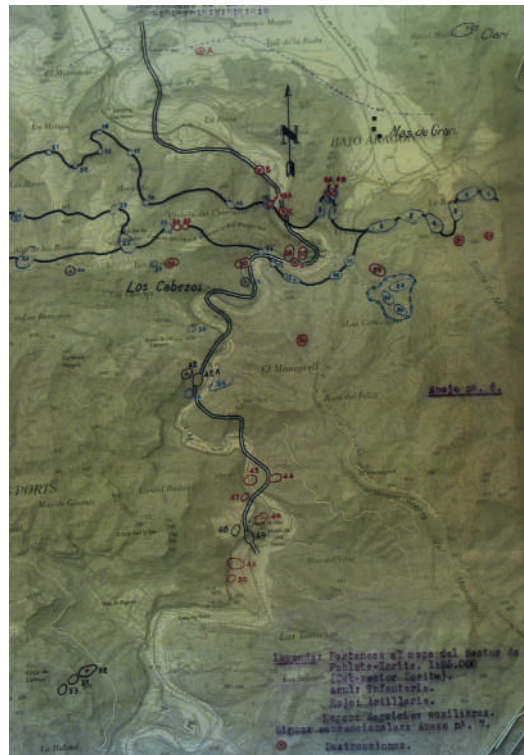
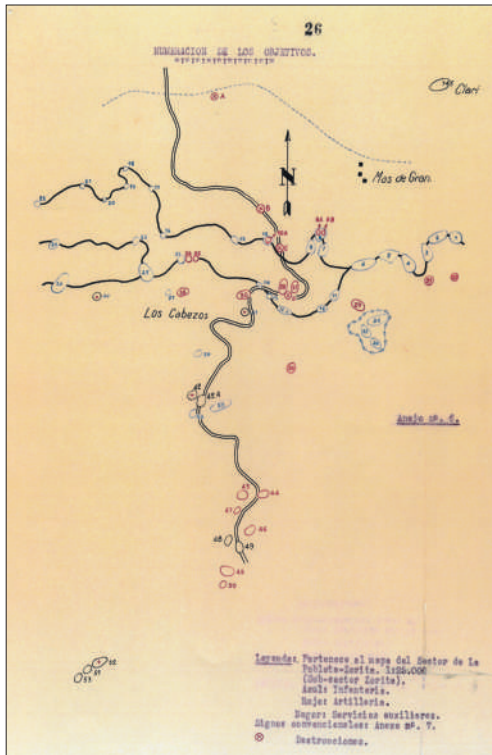
Per a totes les obres pendents d'execució als diferents objectius, calien 1.000 homes, els quals farien l'obra en 3 mesos, amb una organització idèntica a la de la Pobleta.

En darrera instància, els annexos i les observacions generals completen l'informe. **Fotos 29 i 30.**

Per últim, la memòria de la posició d'enllaç entre la Pobleta i Sorita està datada el 19 de febrer i vol prevenir qualsevol infiltració de l'enemic

6.- Al llibre *Bajo el cielo de Levante*, pg 206, Armiñán descriu la seva visió del lloc, després dels combats: *Al descender hoy estos Rases del demonio, en el cauce seco de un regato las huellas de la huida roja eran bien patentes.*

7.- Confirmat per Gabriel Jordà i d'altres habitants del poble.

Fotos 27 i 28.- Situació dels objectius (emplaçaments) de les fortificacions al nord de Sorita. AGMAV, C.595, 16/4/26

ANEXO No. 7. 27

SIGNOS CONVENCIONALES

NUMERACION: Indican los números romanos, el nº del Batallón.
 " " " árabes, " " de la Compañía.
 p.e. 4/7-I. " 7º Batallón. 4ª Compañía. 1 Sección.
 44. " Puesto de Mando de la 4ª Compañía del 7. Batallón.

----- Límite de la zona correspondiente a un Batallón.
 ○ Límite de un punto de apoyo, correspondiente a una Cia.
 ○ Elemento de resistencia: Una sección.
 I - II - IIIª líneas.
 - - - Línea Transversal.
 - - - Línea de puestos avanzados.
 Ametralladora.
 Puesto de Mando para el Jefe de la División.
 Puesto de Mando para el Jefe de la Brigada.
 Puesto de Mando para un Jefe de Batallón.
 Observatorio de Infantería.
 Observatorio para una Batería de Morteros.
 Observatorio de Artillería.
 Batería Semi-enterrada.
 Batería de Morteros.
 Pieza antitanque encastrada.
 Batería antiáerea.
 Nido para una pareja de ametralladoras.
 Posición alternativa de Ametralladoras.
 Obstáculos artificiales.
 Dirección de Fuego.
 Dirección de Fuego de Artillería o Mortero.

Estaciones telefónicas.
 De servicios auxiliares.
 De Infantería.
 De Artillería.
 De Morteros.
 Estación de Radiotelegrafía.

Centrales telefónicas.
 De Infantería.
 De Artillería.
 De Brigada o Posición.
 De División.
Líneas telefónicas.
 De División y Brigada.
 De Batallón.
 Secundarias.
 De Artillería.
 Servicios auxiliares.
 Zona batida de Artillería.
 Zona batida de Morteros.
 Dirección del ataque del enemigo.
 Dirección de contra-ataque.
 Dirección de retirada.
 Depósito de Municiones.
 Depósito de Aprovisionamiento.
 Hospital de Urgencia.
 Apartadero de Camiones.

Fotos 29 i 30.- Taula de signes convencionals emprats tant a les fortificacions de la Pobleta com a les de Sorita. AGMAV, C.595, 16/4/27 i 28

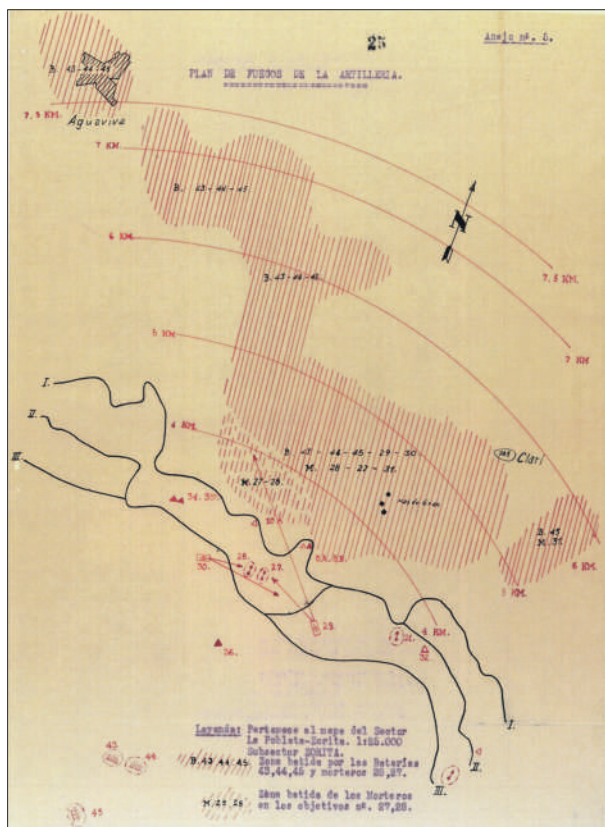

Foto 31.- Pla de focs d'artilleria i morters previst pel major Miksche al nord de Sorita. Vegeu que els projectils haviem d'arribar fins a Aiguaviva de Bergantes. AGMAV, C.595, 16/4/23

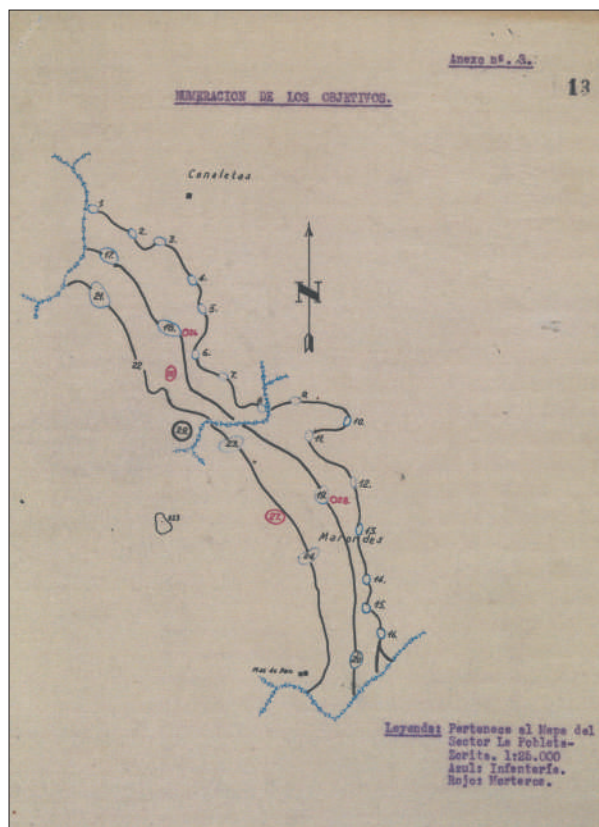

Foto 32.- Esquema del sistema d'observació i enllaç entre la Poblela i Sorita. AGMAV 65, 786, 16, 6 Annex núm. 1

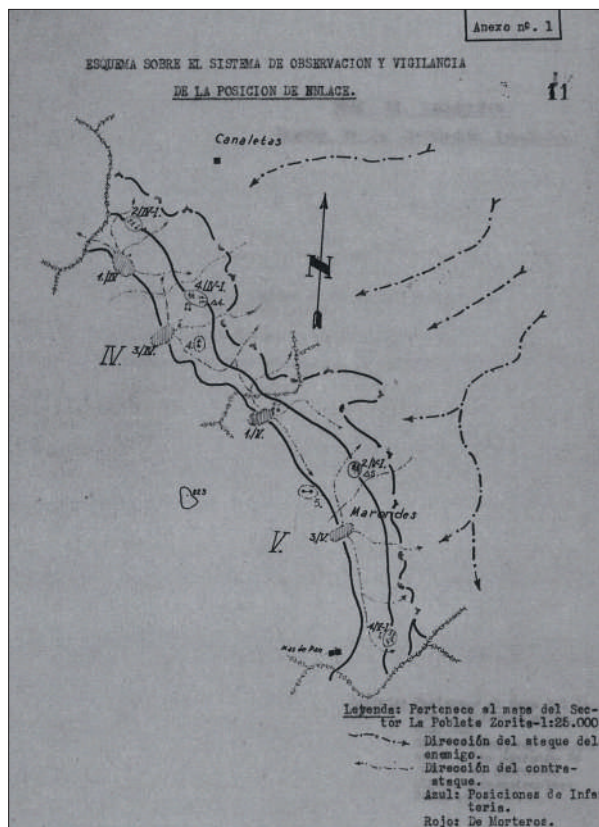

Foto 33 i 34.- Numeració dels objectius (emplaçaments) de les fortificacions entre la Poblela i Sorita. AGMAV 65, 786, 16, 6 Annex núm. 3

entre ambdues localitats mitjançant un contraatac, o donant temps perquè arribin les reserves situades a Sorita. **Fotos 32-34.** El terreny va de les serralades de les Rases i Cabessos, travessa el riu Bergantes tot passant pel Montnegrell i la Roca del Falcó, fins a Canaletes i la serra de Marondes. Com que està cobert de bosc espès, recomana la tala en diverses parts per facilitar l'observació i els focs propis.

L'enemic podia venir de Mont-roig de Tastavins, la Sorollera o del nord, pel barranc de la Parra i Canaletes. Per a contrarestar-lo, s'havien d'establir tres línies defensives que acabaven al mas d'Omella i al mas de Joano. **Foto 47.**

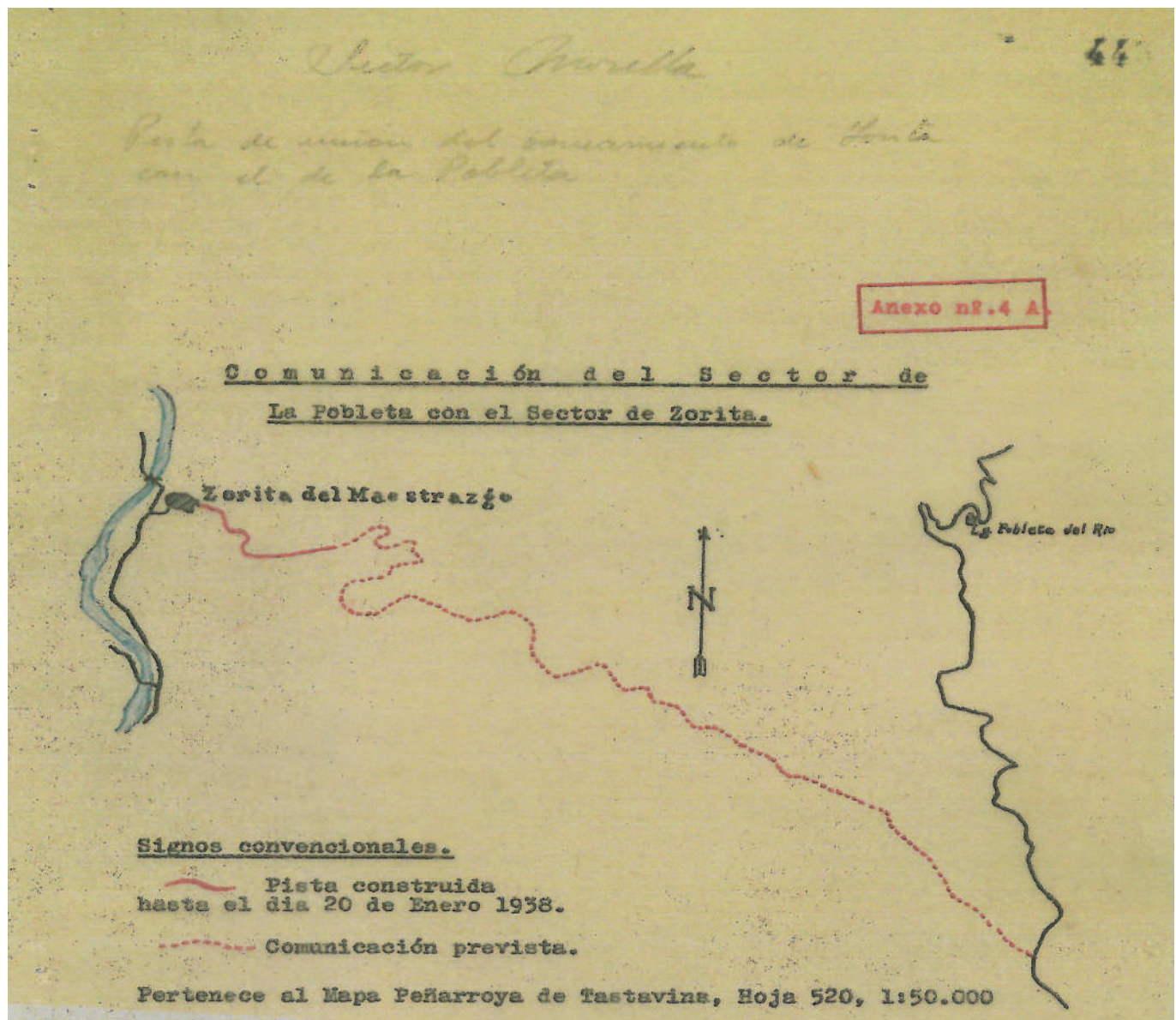
També podem observar com la pista que havia de comunicar la Pobleta i Sorita només estava construïda en els primers quilòmetres, des del poble de Sorita aproximadament fins al mas d'Hernández (actualment està asfaltada fins al mas de Bernús). **Foto 35.**

En tots els informes hi ha unes observacions generals comunes:

- Els emplaçaments de metralladores:

1) han de tenir diverses direccions de foc, la qual cosa comporta una posició de canvi. **Fotos 48 i 49.**

Foto 35

2) han d'estar a cobert del foc enemic. **Fotos 43, 44 i 46.**

- Abrics calculats per a 2/3 de l'equip total, el darrer terç resta a les trinxeres fent guàrdies i escoltes. Es distribueixen en:

1) blindats, contra el foc d'artilleria intens. **Fotos 50 i 51.**

2) lleugers, contra foc d'artilleria no intens i no observable.

3) contra la intempèrie, no observable per l'enemic. **Fotos 52 i 53.**

- longitud de les trinxeres: 2 metres per soldat

Ferdinand Otto Miksche

L'autor dels darrers informes, el major Miksche, va ser un militar i escriptor especialitzat en temes d'estratègia durant la segona guerra mundial, i que va tenir relleu internacional durant la postguerra. **Foto 9.**

Segons la Viquipèdia, va nàixer a Àustria el 1905, de pare militar. Seguint la tradició militar, entrà a l'escola de guerra Ludovika de Budapest.

De ben jove parlava txec, hongarès i francès, a més de l'alemany.

Va servir a l'exèrcit txec i l'any 1930 ja ostentava un càrrec assimilat al de capità.

La tardor de 1936 es troba a València i a Chinchilla (Albacete) com a oficial voluntari d'artilleria per a lluitar a favor de la República amb les brigades internacionals. Va prendre part en la batalla de Terol i ascendí a major l'any 1938, càrrec amb el qual el trobem a Morella el gener d'aquell any.

Va comandar un grup d'artilleria a la batalla de l'Ebre. Amb la retirada de Catalunya va marxar a París, i d'allí a Txecoslovàquia (llavors Txèquia i Eslovàquia eren un sol país).

A la guerra civil espanyola es va adonar que la guerra moderna no era la de la primera guerra mundial, ans la dels exèrcits flexibles, amb unitats motoritzades cuirassades, forces aèries potents i tropes mecanitzades. I a aquestes matèries va dedicar la seva vida.

Es va exiliar a França i d'allí el 1940 passà a Londres. Va fer un curs d'artilleria a Camberley, un d'estat major (EM) a Sandhurst, i va ser ascendit a capità.

L'any 1941 es va unir als francesos lliures i va ser ascendit a major (càrrec que ja havia ostentat a Morella tres anys abans). Passà a l'estat major del general de Gaulle.

El general Sir John Dill es va adonar del seu talent com a analista militar i el va reclutar per fer publicacions en periòdics militars i civils. Aquell mateix any va publicar el seu primer llibre "guerra llampec" (*Blitzkrieg*) amb un èxit tan contundent que va repetir publicació el 1942: "atac, un estudi de les tàctiques de la guerra llampec".

Va influir en la decisió de l'EM de de Gaulle d'escollir Normandia com a millor solució per a la invasió. La seva amistat amb Liddell Hart i d'altres estrategs aliats, així com les converses amb de Gaulle i els caps britànics, el van situar com el millor coneixedor de la situació estratègica.

Després de la invasió anà a París, mentre els seus llibres es traduïen a diferents idiomes. Va rebre diverses condecoracions dels aliats i el 1946 el van nomenar agregat militar txec a París, Brussel·les i al quarter general d'Eisenhower.

Després del cop comunista de 1948 va entrar a l'exèrcit francès, al qual va pertànyer fins a la jubilació.

Foto 36.- El tinent coronel Juan Ibarrola, cap del XXII Cos d'Exèrcit, que va rebre les claus de la ciutat de Terol en caure la ciutat en mans de la República, i que va continuar lluitant a les nostres comarques durant la primavera de 1938.

Foto 37.- Moros -probablement de la 83 Divisió que comandava Martín Alonso-, tot deixant de costat un carro de combat espatllat, mentre avancen vers el mar Mediterrani.

Va donar classes a l'acadèmia militar portuguesa de 1949 a 1954, i conferències a Alemanya i a l'Espanya de Franco. Aquestes darreres van ser impreses l'any 1956.

Els anys 50 i 60 va tractar el tema de la guerra atòmica en publicacions militars franceses i en diversos llibres. En el decurs de la seva vida va editar 70 treballs (entre llibres i articles) en 319 publicacions i en 10 idiomes. Va ser reconegut com a autoritat mundial en la matèria per part d'historiadors com Fischer, Thomas, Schwartz...

Morí l'any 1992 tot declarant-se catòlic.

A tall de curiositat, Thomas Wintringham, un militar britànic que va participar en tres guerres, va traduir el llibre *Blitzkrieg* de Miksche el 1941 i es dona la circumstància que Wintringham va comandar en algun moment el batalló britànic de les brigades internacionals a la guerra civil espanyola, i fou doncs molt possible que tots dos coincidissin el 1937 al front d'Aragó i qui sap si també a les nostres comarques.

Què va esdevenir realment amb el sistema defensiu la Pobleta-Sorita?

Tot revisant les cròniques i els comunicats oficials dels dos exèrcits en lluita, hi ha uns fets que van caracteritzar els combats entre el 24 de març i el 4 d'abril d'aquell any.

En primer lloc, es va confirmar la superioritat numèrica dels atacants. Aranda comptava amb 3 divisions (més 20.000 soldats enquadrats en la IV de Navarra, la 83 i la 84) les quals, malgrat les baixes dels combats, eren reemplaçades regularment per les reserves de les divisions 82 i 108, i més endavant encara va ser reforçat per les divisions 55 i 1a de Navarra, de l'agrupació Garcia-Valiño.

A l'altre bàndol, els republicans comptaven amb dos cossos d'exèrcit, el XXI i el XXII al Baix Aragó i al Matarranya. Aquests cossos estaven comandats per Perea (després per Errandonea) i Ibarrola, i ja havien perdut molts homes, tant per baixes a la serra de Sant Just, com per les desbandades des de l'inici de l'ofensiva d'Aragó el dia 9 de març. De manera que el XXII cos d'Ibarrola havia quedat reduït als efectius d'una Divisió (el tinent coronel Ciutat concreta en 7-8 batallons republicans les tropes que es van enfrontar amb les Divisions del Cos d'Exèrcit de Galícia (CEG)).

A més a més, Vicent Rojo, el cap de l'EM republicà, després de la batalla de Terol va desplaçar les unitats més fogejades de l'Exèrcit de Maniobra cap el centre de la península per al seu pla d'atac a Extremadura. Quan es va adonar de la magnitud de l'ofensiva franquista, va ordenar el retorn d'algunes d'elles i el desplaçament d'altres de nova creació (com les divisions Andalusia, Extremadura, la 3a Divisió i la CXXIX brigada internacional, les quals van entrar en acció tan bon punt van arribar a la nostra comarca), però ja era tard. El desastre al nord de l'Ebre li va fer traslladar les reserves (com la 27 Divisió) cap a Lleida, deixant sense reforços la línia la Pobleta-Sorita.

El desconcert de les unitats militars republicanes provocava moviments com el de la CXXIX brigada internacional que tan aviat havia de lluitar a la Ginebrosa, com al cim de Sant Joaquim (prop de Villores), per a tornar finalment a Torre Miró-la Pobleta en un intent desesperat d'evitar la pèrdua de Morella. Només aquesta brigada va registrar mil baixes en aquells dies.

Endemés de la superioritat de les tropes d'Aranda, l'efectivitat de l'artilleria i l'aviació rebels va ser més gran que la dels governamentals. Els dies 2 i 3 d'abril els franquistes

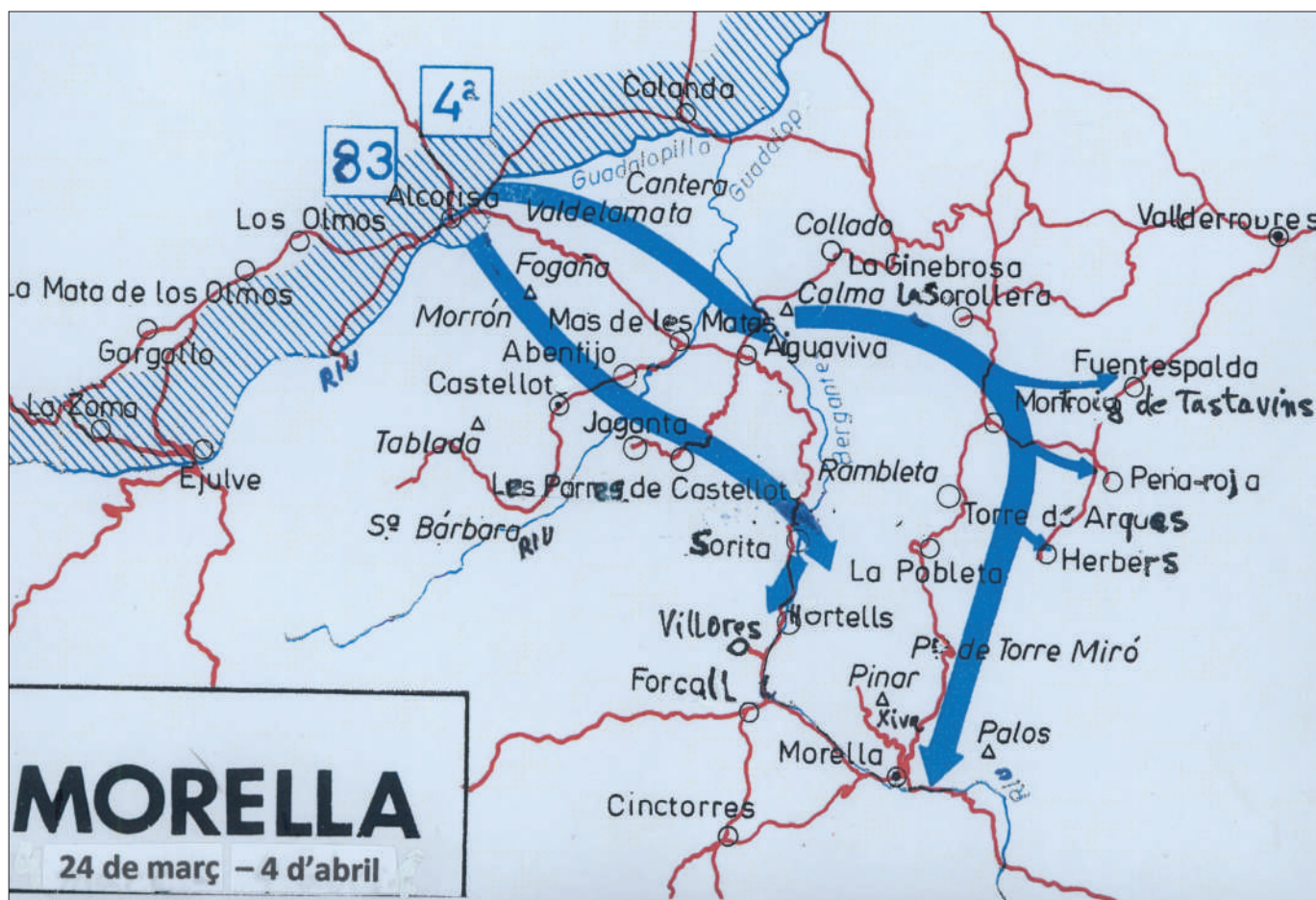

Foto 38.- Mapa amb els successius avenços de les tropes del general Aranda des d'Alcorisa, en forma de tenalla, fins a convergir a Morella el dia 4 d'abril de 1938. Vegeu com les posicions de la Pobleta i Sorita es trobaven en el camí pel qual havien d'avançar la 4a i la 83 divisions. Mapa modificat de J. M. Martínez-Bande: *La llegada al mar*.

van emprar 23 bateries contra les trinxeres i les dues torres fortificades que guardaven la carretera.⁸ Els comunicats oficials de l'EM de l'aire situat a Burgos enumeren 6 serveis de bombardeig els dies 3 i 4 d'abril en suport del CEG, així com diversos serveis de reconeixement, metrallament i protecció per part dels caces (principalment aparells Fiat CR 32). Per resumir l'activitat aèria durant la batalla d'Aragó només cal tenir present que els governamentals van fer 3.206 enlairaments d'avions, per 8.550 dels rebels.⁹

8.- Vegeu l'obra d'Armiñan: *Bajo el cielo de Levante. La ruta del cuerpo de ejército de Galicia*. Madrid: Ed. Españolas S.A., 1939, a la pg 212 escriu: *Pasado Monroyo, núcleo rural sin importancia en su caserío, los rojos, aprovechando las estribaciones del monte, a media ladera construyeron fortificaciones bien alambradas y, por el color de la tierra, recientes. Con el fin de ahorrar bajas a nuestro ejército, se ordeno una concentración de fuego sobre ellas, magnífica colaboración de los aviones y la artillería. La mañana de ayer dejó caer sobre esas trincheras y las dos torres fortificadas que guardaban la carretera todo el fuego de dos escuadras de aviones y el tiro de veintitrés baterías. Fue tan intenso el bombardeo, que entre las tres muelas de Monroyo y el altillo de la Pobleta, situado a la derecha (en el sentido dels atacants) el humo nubló el Horizonte clarísimo hasta hilarse en los barrancos y semejar profunda niebla, que duró largo rato. Durante media hora nada vimos.*

9.- Vegeu-ne Querol, Vicent R., Querol Pep, Sangüesa Carlos i Martí, Ricard. *Els bombardejos silenciats de 1938, Albocàsser, Ares del Maestrat, Benassal, Vilar de Canes, Rossell i Morella*. Benicarló: Onada Edicions, 2020 pàgines 43-49, vegeu també la descripció de Domingo Castillo, pastor del mas d'en Peris de Mont-roig, a *Guerra en el Bajo Aragón (5): De Alcorisa al mar* (accessible per internet), i els Partes de campanya n° 551 i 552 de l'EM de l'aire nacionalista.

Foto 39.- Aranda i Martín Alonso celebren la presa de Castelló de la Plana amb una desfilada. Fondo Fotográfico Mario Blanco Fuente. Museo Manuel ReimóndezPortela, A Estrada.

Foto 40.- Camilo Alonso Vega, cap de la 4a divisió de Navarra. Fondo Fotográfico Mario Blanco Fuente. Museo Manuel ReimóndezPortela, A Estrada

Si tenim present que per a fer front a tot això, el sistema defensiu de la Pobleta-Sorita no estava acabat...

És cert que durant tot l'hivern de 1937-1938 s'hi havia treballat força. Els civils que no havien estat mobilitzats i les bèsties de càrrega de tota la comarca van anar "a fer trinxeres", com deien els habitants dels pobles, i concretament en el cas de la Pobleta, els serveis d'informació franquistes així van advertir-ho a llurs caps militars, i van atribuir la responsabilitat de la construcció als generals Rojo, Masquelet i a l'EM republicà. S'havien construït 61 dels 93 objectius previstos a 14 fortificacions en "doce obras escalonadas, verdadera perfección en la materia".¹⁰

A l'ajuntament de Morella es troben dos documents que hi fan referència, un està datat el 24 de març i obliga a tots els homes útils entre divuit i seixanta anys, tant veïns com evacuats, a anar a treballar a les fortificacions de la Pobleta. La mesura s'amplià el dia 31 als joves de catorze anys.

La realitat va ser que els intensos bombardeigs de l'artilleria i l'aviació rebels, en onades de 50 bombarders (Savoia 79, Junkers 52, Heinkel 111 i Dornier 17) cada vegada, van desfer la resistència de gairebé totes les posicions fortificades governamentals. Armiñán, a la pàgina 240 del llibre esmentat, ho descriu així: *La concentración artillera y los bombardeo alisaron el camino... Chiva de Morella y Morella capitulaban, (el dia 4 d'abril) llegándose hasta la Vega del Moll.*

L'entrada de les tropes nacionalistes espanyoles a la comarca dels Ports va començar el vespre del dia 26 per tallar la carretera d'Aiguaviva a Sorita i apoderar-se del santuari de la Mare de Déu de la Balma, uns 10 quilòmetres darrere del quarter general del XXII cos d'exèrcit republicà.

10.- Així es recull a Martí, Ricard, op. cit, pgs 170 i 171 esmentant les cròniques publicades per Luis de Armiñán a la premsa nacionalista i al llibre *Bajo el cielo de Levante*, pg 212, on diu textualment: *los rojos, aprovechando las estribaciones del monte, a media ladera construyeron fortificaciones bien lambradas y, por el color de la tierra, recientes. Con el fin de ahorrar bajas a nuestro ejército se ordenó una concentración de fuego sobre ellas, magnífica colaboración de los aviones y la artillería. La mañana de ayer dejó caer sobre esas trincheras y las dos torres ... todo el fuego de dos escuadras de aviones y el tiro de veintitrés baterías. Fue tan intenso el bombardeo, que entre las tres muelas de Monroyo y el altillo de la Pobleta, situado a la derecha, el humonubló el horizonte...*

I a la pàgina 239 Armiñán insisteix: *El enemigo lo había fortificado con maestría. Dos líneas de trincheras bordeaban la ladera con nidos blindados y de cemento absolutamente invisibles. Caminos de mina iban de uno a otro, y detrás, en la Pobleta, otra línea esperaba...Pistas militares rojas entrecruzan la montaña...*

El tema de les dues línies de trinxeres, ratificades pels veïns i coneixedors de la zona, confirma al meu parer que només es van poder completar la segona i la tercera línies defensives previstes.

La primera línia defensiva (la que havia de situar-se més a prop de Torredarques) o no es va construir (només s'ha trobat una obra, **foto 45**) o era tan sols una trinxera de poca profunditat per a servir de guaita, de punts d'escolta i vigilància als republicans, i des de la qual podien replegar-se ràpidament a la segona línia defensiva.

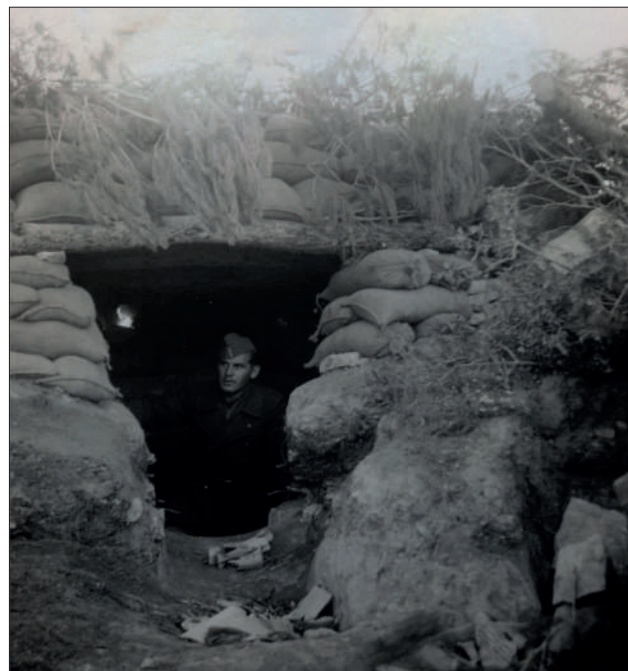

Foto 41 i 42 (dalt).- Exemples de la propaganda republicana de 1938: fortificar; resistir...

Foto 43 i 44 (baix).- Fortificacions republicanes de la zona de Terol-País Valencià-Catalunya, després de ser ocupades per l'enemic, tot despertant la curiositat dels soldats de la legió Còndor.

Francisco Ciutat explica al seu llibre com els republicans van trametre-hi les seves migrades reserves (una companyia motoritzada i un batalló improvisat amb artillers voluntaris comandats pel tinent coronel Joaquín Pérez Salas). Aquests artillers tenien una missió doble: ajudar a restablir l'enllaç amb el XXII cos d'exèrcit i evacuar uns importants dipòsits de municions que hi havia a Sorita. Totes dues missions van ser acomplertes i abans de fer-se de nit el comandament del cos d'exèrcit amb alguns minvats batallons es van establir en unes cases al sud de Sorita.¹¹

El 27 de març, dos batallons de Martín Alonso ja ocupaven bona part del terme municipal de Sorita, com hom pot apreciar a la **foto 38**, i els dies següents, aquesta divisió va penetrar també en els termes de Palanques, Villores i ocupà el poble de Sorita.

11.- Aquesta descripció concorda amb la tradició oral de membres de la família Barberán que habitaven una d'aquestes cases, la venta de Carpio, i, segons han manifestat a l'autor, l'altra casa seria un mas de la família Morelló. En la retirada final del poble, els republicans van calar foc a tot el material que no van poder evacuar.

Foto 45 i 46.- Fortificacions construïdes pels republicans a la Pobleta-Toreदारques. La foto de la Pobleta ha estat facilitada per Ricardo Pardo de l'Aula Militar Fernández de Castro de Castelló de la Plana i del refugi, per José Luís Carceller de Torredarques.

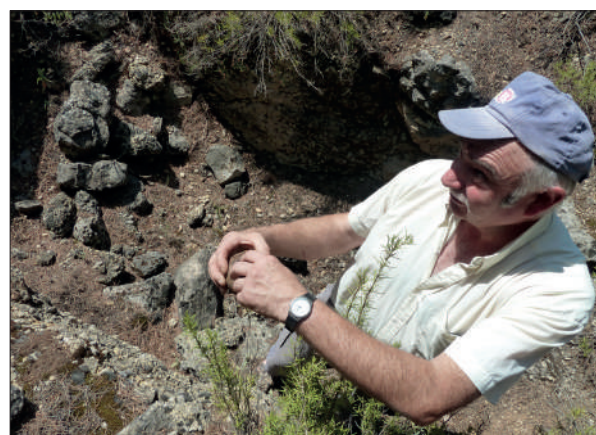

Foto 47, 48 i 49.- Fotos cedides per José Luís Carceller de dues fortificacions a l'est de la carretera de la Pobleta a Torredarques. Al fons Mont-roig de Tastavins.

Pedro J. Bel en el seu article ho descriu així: *La agreste zona que separa las cuencas del Guadalope y el Bergantes no estaba bien cubierta por los republicanos. Los nacionales se infiltraban por las zonas en descubierto copando las escasas posiciones defendidas por los republicanos. Así lograron un gran avance por Jaganta y Las Parras de Castellote, que les permitió, salvada la resistencia de los Mojones, cortar la carretera de Zorita a Aguaviva en las inmediaciones del santuario de la Balma y avanzar hacia las posiciones republicanas...* **Foto 54.**

Fotos 50 i 51 (dalt), 52 i 53 (baix).-
Joan Busquets i Isidro Estupiñà inspeccionen l'estat actual de la fortificació que possiblement figura com a objectiu núm. 59 a la memòria del major Miksche. Era dels més grans situats al Tossal d'en Perelló.

Algunes unitats republicanes situades al cim del Montnegrell van oposar forta resistència, tot i patir moltes pèrdues pels bombardeigs dels rebels. Àdhuc, a l'anomenada "feixa dels morts", hi va haver gran quantitat de baixes i restes de material de guerra. Les cròniques ens diuen que, anys després de la guerra, encara es trobaven restes dels cossos esventrats per les explosions.

L'ala dreta de la IV de Navarra va arribar a les Toscanes i el Montnegrell -segons la tradició oral, mercès a un pastor que va indicar el camí d'ascens als cims-, el dia 28 de març.

Fins i tot, segons explica Malinovski a les seves memòries,¹² unitats del CEG van aïllar un grup d'infanteria diversa agrupat en batalló, tres tancs avariats i catorze canons al nord de Sorita (possiblement al mas de Vilar, al costat est del riu Bergantes), i va haver de ser el mateix tinent coronel Juan Ibarrola, tot empuyant un fusell, qui demanés voluntaris per a rescatar-los, i ho va aconseguir. **Foto 36.**

12.- Martí, Ricard, *op. cit.* pàg. 196.

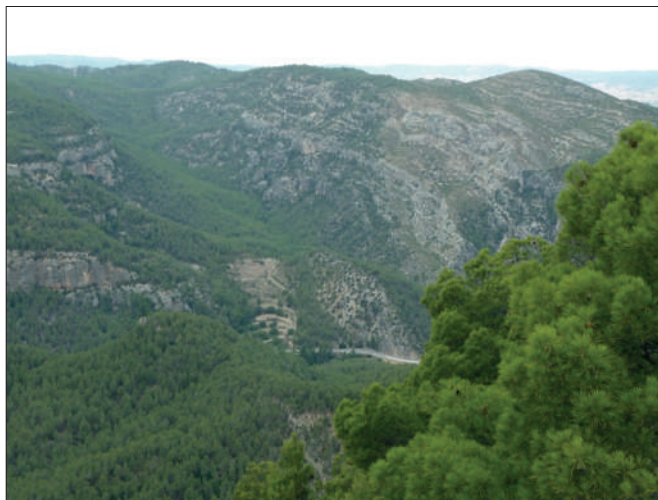

Foto 54 i 55.- Vistes de Cabessos, les Rases i de l'observatori forestal situat al Montnegrell, al terme municipal de Sorita, on s'han trobat nombroses restes de bombes d'artilleria i d'aviació.

Foto 56 i 57.- Santuari de la Mare de Déu de la Balma (Sorita) i venta de Farinetes (La Pobleta) que van servir d'hospitals de sang durant la primavera de 1938.

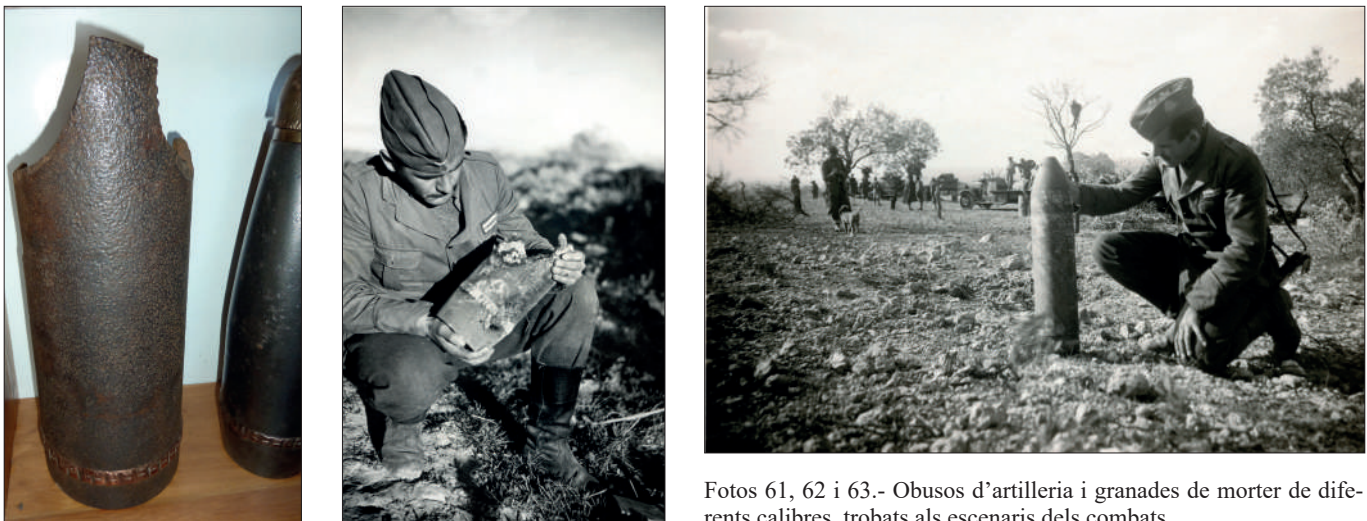
La recent publicació d'una biografia d'Ibarrola, amb l'esborrany de les seves memòries, ens permet de reconstruir aquesta acció, que va merèixer per a ell la "medalla del valor".

El comunicat oficial del comissari del XXII cos d'exèrcit republicà (el d'Ibarrola) deia: *Sobre las 12 horas (del dia 27 de març) sin estar previsto por el Mando y por abandono de un batallón de la 67 Brigada rehusando el contacto con el enemigo, éste logró cortar la carretera a 1 Km de Zorita para impedir la circulación. Se organiza y prepara un contraataque para romper la línea del enemigo y salvar el material, lo que se consiguió sobre las 18 horas mediante protección por tiro directo de nuestra artillería.*

I a la biografia elaborada a partir de les notes manuscrites d'Ibarrola mateix, es relata així: *A consecuencia de este avance enemigo pedí refuerzos para cubrir el ala izquierda, y en su lugar llegaron más papeles con los nombres de unas Brigadas. No vi a ninguna de ellas, solo existían sobre el papel, y así fuimos retrocediendo hasta el punto de quedar cortados en la carretera, cuatro kilómetros antes de Zorita del Maestrazgo, por un par de batallones que se colocaron en una loma batiendo la carretera.*

Fotos 58, 59, 60.- Granades de mà de diverses formes i procedències. Destaca la granada artesanal amb la metxa, segurament produïda per les indústries de guerra de Catalunya. El full de diari va ser extret del fons de la granada, se suposa que servia de topall a la pólvora, o bé que compensava la manca.

Fotos 61, 62 i 63.- Obusos d'artilleria i granades de morter de diferents calibres, trobats als escenaris dels combats.

Al estar cortados de nuestras fuerzas y una vez copados, no teníamos otro recurso que, o bien esperar a la noche para intentar llegar a nuestras líneas a campo través o si no, atacar al enemigo, engañándole sobre la intensidad del ataque e intentando salvar lo que fuese posible.

Como eran las cinco de la tarde y quedó cortada toda comunicación, tuve que decidirme: desplegué en guerrilla a un centenar de milicianos que escapados del frente iba recogiendo, y les ordené atacar al anochecer con la única misión de pegar muchos tiros, a fin de que el enemigo se entretuviese y así pudiésemos salvar la impedimenta (cañones, intendencia e infantería). Esa fuerza nuestra en cuanto vio al enemigo y sonaron algunos tiros, se escapó corriendo, pero en la carretera los recibimos a tiros y les obligamos a repetir el ataque, que ahora sí lo simularon bien, armándose un tiroteo inmenso, impidiendo al enemigo oír el ruido que producíamos nosotros al pasar por la carretera. Pasamos delante de ellos a unos 400 metros de distancia, siendo el ataque de flanco. Así se pudo salvar todo el material y la tropa del frente que, debidamente advertida, pudo replegarse para la hora fijada.

El coronel asesor que tenía, perteneciente al Estado Mayor ruso, al ver el copo, me preguntó qué pensava hacer y le expliqué mi plan, que felizmente salió bien y pudimos

Foto 64.- Bomba de fabricació alemanya de 250 Kg.

pasar así la noche en Zorita del Maestrazgo, poniendo en este lugar nuevamente el frente.¹³

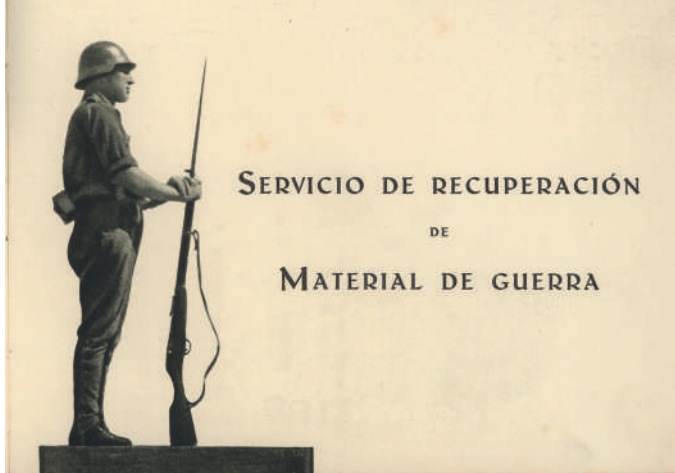
Que Ibarrola era valent de mena, ho demostra el fet que el dia 3 d'abril es va tornar a jugar la vida. Amb dues peces anticarros defensà la carretera per tal d'endarrerir l'avenç dels carros de combat del CEG, acció en què va morir gairebé tot el personal que servia les peces esmentades.

Accions com aquestes, i l'ocupació de la cota 1070, el dia 30 de març, a la serra de Refoies (Villores) per part de la CXXIX brigada internacional comandada per Wacek Komar, i de les Divisions Extremadura i 47, comandades respectivament per Aldo Morandi i Gustavo Duran, -l'única victòria per a la República en tot aquest període-, van significar petites dificultats per a les divisions d'Aranda enmig de llur progrés generalitzat.

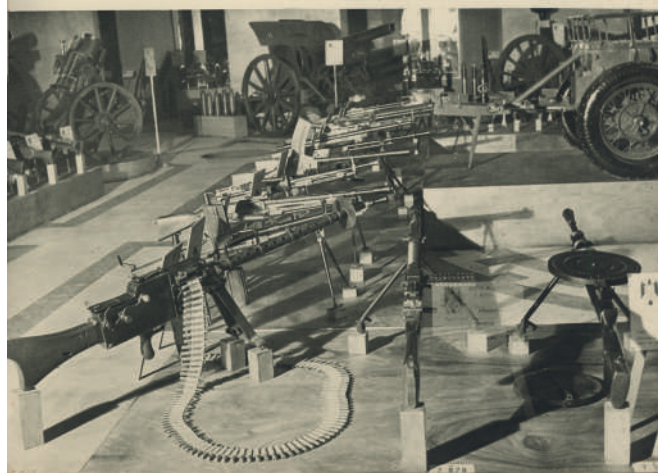
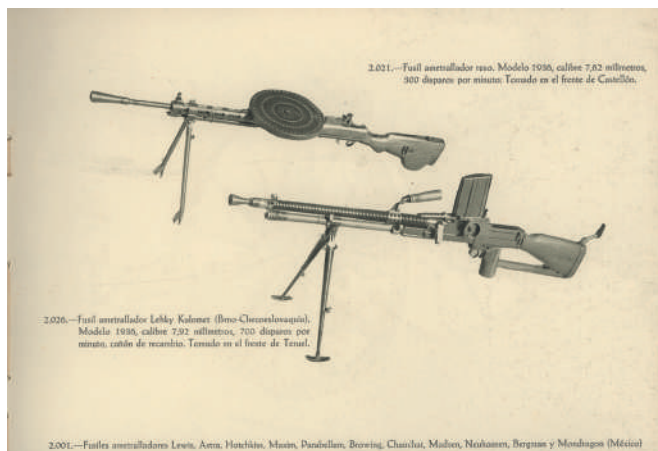
El CEG va continuar pressionant enèrgicament vers Mont-roig i la Pobleta, on Ibarrola havia improvisat una feble línia defensiva amb les restes de les divisions A (Andalusia) i E (Extremadura). De manera que els dies següents, la 4a de Navarra pren Mont-roig i Torredarques, rebutja un atac a les Toscanes i finalment el 3 d'abril ocupa la Pobleta, el cim de Camiseta (Ca Niseta?), la

GRAN KURSAAL DE SAN SEBASTIAN

SERVICIO DE RECUPERACION DE MATERIAL DE GUERRA

2.001.- Fusiles ametralladores Lewis, Anzin, Hotchkiss, Madsen, Dardallum, Browning, Chauchat, Madsen, Neufmann, Bergman y Mondragon (México)

Fotos 65 i 66.- Exposició de material de guerra pres a l'enemic durant l'ofensiva de primavera de 1938

13.- Navarro, José Luis et al: *Juan Ibarrola Orueta, Kirmentasunaren ordaina (el precio de la lealtad)*. Erroke Deunaren Anaidia (Laudio/Llodio), 2019, pàg. 373-381

Fotos 67 i 68 (dalt), 69 i 70 (baix).- Projectils de calibre 45 mm del carro de combat T-26 . Vegeu-ne com el cap de l'ogiva es podia desenroscar per a transformar-lo en arma contra persones. Noteu també els caràcters ciríllics gravats a l'espoleta, que confirmen llur fabricació per a l'exèrcit rus. Un carro de combat T-26 republicà en acció, i un altre d'inutilitzat amb restes de munició i un cartell del servei de recuperació dels nacionalistes espanyols enganxat a la torreta.

solana d'Arnau, els masos d'Adell, Sabater, Omella, i la 83 Divisió puja a l'ermita de sant Marc.

En un sol dia, la 4a Divisió d'Alonso Vega recull més de 200 cadàvers enemics i fa 121 presoners. S'ha trencat la línia fortificada.

Al dia següent, una acció conjunta de tanquetes italianes i l'aviació va liquidar la darrera resistència oferta pels brigadistes internacionals, prop de Torre Miró. En la tarda del 4 d'abril la 4a de Navarra arriba a Morella, i la 83 Divisió a Hortells.¹⁴

14.- Lojendio i Martínez-Bande ens forneixen d'una visió més precisa - menys recargolada, podríem dir, que la d'Armiñán -. De fet, tots dos historiadors nacionalistes van tenir accés a la documentació dels EM del quarter general de Franco i de les unitats en combat. Lojendio relata com *El día 3 de abril por la acción conjunta de las dos Divisiones de Galicia que intervenían en la operación, se conquistaron las alturas de la Pobleja -el pueblo y el Puerto -desde las que se había de lanzar la maniobra sobre el Mediterráneo. La Pobleja es un paso difícilísimo, la carretera sube a 1.019 metros de altura y un sistema de varias líneas defensivas había sido organizado con ánimo de endurecer allí una cierta resistencia. La maniobra venció una vez más a la fortificación. Se envolvió el macizo y el ataque definitivo se llevo a cabo una vez que se habían rebasado las posiciones defensivas.*

Per la seva banda, Martínez-Bande tot parlant del dia 3 d'abril ho sintetitza dient: *El enemigo ofrece particular resistencia en la ocupación de la Pobleja, pero sus defensores quedan al final destrozados dejando 200 cadáveres y 121 prisioneros, españoles o extranjeros, y abundante material; será el canto del cisne de la defensa de Morella. En tanto, la 83, retrasada, llega a la ermita de San Marcos.*

La maniobra de la 4a de Navarra es va veure afavorida per l'encerclament de les posicions defensives de la Pobleta, ja que unitats d'aquesta divisió van avançar per l'est fins a Herbers, i van amenaçar els defensors (brigades republicanes 79, CXXIX i 4t batalló de la brigada 61) de quedar "copats" entre dites unitats i les forces de la 83 divisió que havien pres el cim de sant Marc, a l'oest dels masos.

Fotos 71 i 72.- Creus i monument dedicats als morts experimentats pels rebels a finals de març i començaments d'abril de 1938, entre Terol i Morella. El monòlit va ser erigit després de la guerra prop del port de Torre Miró.

El punt de vista dels brigadistes internacionals de totes aquestes accions està resumit al llibre *La solidaridad de los pueblos con la república española 1936-1939*, redactat per una comissió de comunistes de diversos països.

Segons s'hi explica, la CXXIX brigada estava formada pels batallons d'infanteria: Dimitrov; Masaryk i Djakovic (aquest comandat pel romanès Horia Moldoveanu), i per les bateries Gottwald (sota el comandament del txec L. Holdos), Májek i Liebknecht.

Als combats de Mont-roig hi prengueren part una companyia de metralladores i la companyia d'infanteria Grivita, formades principalment per romanesos, i integrades en el batalló Djuro Djakovic.

El batalló Djakovic tenia la missió de cobrir la retirada d'una Divisió veïna. Inicialment, a causa de l'intens foc dels rebels, només van poder arribar-hi tres camions, la resta va haver de fer un tomb i, quan ja hi eren tots, un canoneig de 45 minuts i un posterior bombardeig aeri van causar la mort d'Stephan Megheri (correu) i de Garcia (cap de secció), mentre que el cap del batalló, Moldoveanu, va resultar greument ferit.

A la Pobleta, de la secció manada pel romanès Nicolae Rosu, només va restar un grup de soldats amb una metralladora, va morir Rosu i va causar baixa la resta de la secció. **Fotos 73 i 74.**

Al llibre -editat a Moscou- es confirma que a partir d'aquests combats, la majoria dels soldats que integraven les brigades internacionals eren reclutes espanyols procedents de lleves. En concret, tot parlant de la CXXIX brigada, es dona la xifra de 2/3 del total.

Després dels combats terrestres, els avions de caça i de bombardeig, subministrats per l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista, van continuar fent "cadena" matí, migdia i tarda -com deien els soldats republicans- sobre les tropes en retirada. Milers d'homes s'escolaven per camins i carreteres cap a Catalunya i cap al mar, d'altres abandonaven les armes i les municions per a retre's als primers "nacionals" que trobessin...¹⁵

15.- Segons dades dels historiadors franquistes, la República va perdre, en aquesta batalla d'Aragó, 36.000 soldats com a presoners. Vegeu-ne Martí, Ricard. *op. cit.* pàg. 209 i 210.

El tinent coronel Ibarrola, en les seves memòries, va atribuir el pes de la derrota republicana als bombardeigs, amb aquestes paraules: *Nos deshacían las unidades sin lucha, pues con sus ncesantes bombardeos destruían las posiciones fortificadas que querían ofrecer resistencia.*

Discussió-conclusió

Vist el resultat, sembla que el sistema defensiu proposat pel major Miksche no va reeixir. Les fortificacions van ser superades pels soldats del general Aranda en qüestió d'una setmana. Tanmateix, la pregunta inicial de si va haver imprevisió per part de l'EM republicà, crec que mereix una resposta condicionada, "sí, però..."

És clar que el desgavell militar republicà venia de lluny, i malgrat els esforços de Negrín, dels comunistes i de molts militars professionals, era difícil -per no dir impossible- que guanyessin la guerra.

En aquest cas concret, les decisions de Vicent Rojo, cap de l'EM, de trametre l'exèrcit de maniobra al centre de la península després de la batalla de Terol, i de no reforçar les unitats del front d'Aragó -com li demanaven la majoria de militars professionals-, el fan responsable últim de la derrota.

En suport d'aquesta idea, de reforçar les defenses, els informes dels enginyers militars des del 1936 ja apuntaven la possibilitat que una ofensiva des del front d'Aragó pogués arribar al Mediterrani si no s'establien defenses fortificades a la serralada ibèrica.

Específicament, el major Miksche va informar de la necessitat de fortificar la línia la Pobleta-Sorita, quan encara no havia acabat la batalla de Terol.

Al meu parer, si s'haguessin seguit totes les seves recomanacions, el sistema defensiu projectat per ell, hauria ofert més resistència.

És clar que les recomanacions de Miksche eren un desideràtum, un ideal que no es pot atansar en una guerra, de fet, ell demanava 3 mesos per a enllestir les obres, i l'ofensiva del CEG d'Aranda va començar abans (el 24 de març), però tot analitzant les propostes i l'estat de realització, podem fer una especulació de si anaven en la bona direcció.

Vegem tres aspectes concrets:

1) **Personal:** si ens fixem en el mapa de la **foto 38**, el primer avenç dels nacionalistes es va produir per l'oest de Sorita, no pel nord. Si hi haguessin sigut els 3 batallons, com a mínim, proposats pels enginyers amb les reserves situades al terme municipal, difícilment les tropes de Martín Alonso haurien pogut progressar, perquè des de les Parres de Castellot a Sorita no hi havia carretera per on poguessin circular vehicles, ni artilleria de campanya.

Pel que fa a la Pobleta, els enginyers republicans partien de la base de comptar amb una brigada mixta, amb metralladores i artilleria. Si en comptes de la CXXIX brigada internacional anant amunt i avall per la comarca dels Ports (complint les ordres de

Fotos 73 i 74.- Fotografies preses per part de membres de la legió Còndor en les quals s'hi veuen diversos cadàvers de republicans, al costat de trinxeres i fortificacions.

Kahle), haguessin comptat amb tropes foguejades -o com a mínim més coordinades-, les divisions d'Alonso Vega (4a de Navarra), Galera Paniagua (84) i Martín Alonso (83), probablement no haurien envoltat i penetrat tan ràpid en les línies defensives de la Pobleta.

2) **Pista de Sorita a la Pobleta:** L'enllaç entre els nuclis defensius de Sorita i la Pobleta s'havia de fer per una pista de la qual només s'havien construït els primers quilòmetres. Així era molt difícil comptar amb prou mobilitat per fer arribar ràpidament els homes i el material allà on més es necessitaven, vegeu-ne **foto 35**.

3) **Nombre d'objectius (emplaçaments) acabats:** Els informes donaven una llista de 93 objectius per a la Pobleta, 58 per a Sorita i 29 per a l'enllaç entre tots dos nuclis.

Fotos 75.- Diccionaris de croat i alemany abandonats -probablement pels brigadistes internacionals- en una casa prop de La Pobleta. Hom aprecia un nom (A. Reinisch) i diverses anotacions en tinta vermella.

Al Montnegrell (Sorita), només hi ha 1 o 2 trinxeres dalt de l'anomenada feixa dels morts. A les Rases i Cabessos desconec quantes es van fer -només puc dir que durant el darrer gran incendi forestal, des de Sorita estant, sentíem les detonacions dels projectils que no havien esclatat durant la guerra, **fotos 54 i 55**. I, segons els comunicats franquistes, a la zona de la Pobleta les unitats militars van comptabilitzar-ne 61, dos terços dels projectats.

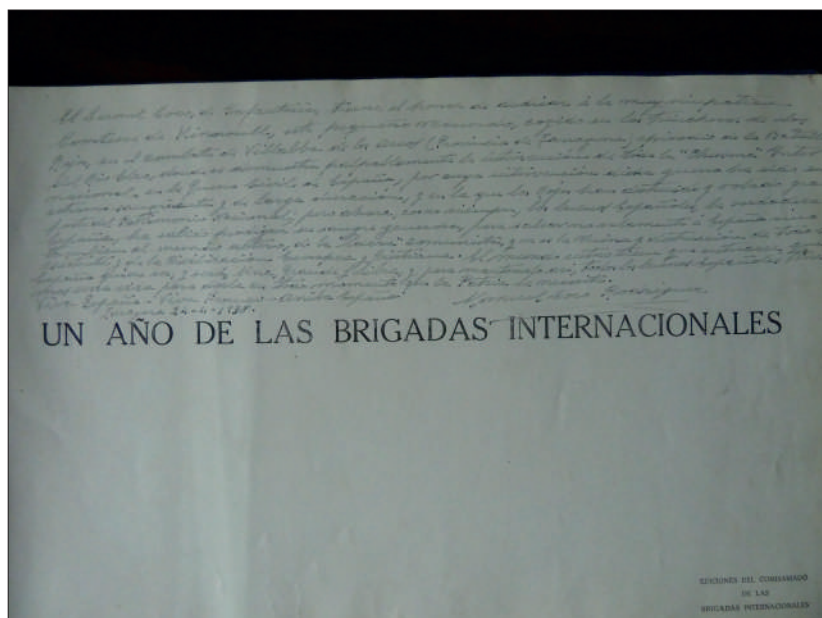
Recordem que, segons l'informe de Miksche, amb una brigada mixta s'havia de defensar la Pobleta, i amb 3 batallons, Sorita. Tanmateix ell ja advertia de la possible necessitat de reforços, més artilleria de muntanya i antiaèria i d'un aeròdrom a Morella, si l'enemic era molt superior.

Malgrat aquesta superioritat -abassegadora pel que fa a l'artilleria i aviació-, així com l'innegable bon plantejament tàctic i la moral de victòria del CEG del general Aranda, no sabrem mai què s'hi hauria esdevingut si els republicans haguessin comptat amb tots aquells reforços, però segurament haurien ofert molta més resistència i potser haurien donat temps a fer arribar més reserves amb què aturar l'ofensiva franquista, tal i com va passar a partir del mes de maig i durant gairebé un any, fins arribar a la famosa línia XYZ, entre Nules i Santa Cruz de Moya (Conca).

Aquest raonament és confirmat per l'opinió del cap de l'aviació rebel, el general Alfredo Kindelan, el qual al seu llibre *Mis cuadernos de guerra*,¹⁶ diu que és difícil progressar a través de línies fortificades successives, que no cal que siguin molt sòlides, però sí que han d'estar ben enllaçades entre sí, per a permetre perllongar la resistència de cadascuna d'elles i retirar-se, arribat el darrer extrem, a la immediata, sense grans pèrdues.

En conclusió, si Ferdinand Otto Miksche va arribar a donar conferències als militars de Franco en la postguerra, imaginem-nos què hauria pogut passar si s'haguessin dut a temps les seves propostes per al sistema defensiu de la Pobleta i Sorita, per part del general Rojo i el seu EM.

16.- Kindelán, Alfredo: *Mis cuadernos de guerra*, Ed. Planeta Barcelona 1982, pàg. 180

Fotos 76 i 77.- Llibre editat per les brigades internacionals a finals de 1937. L'exemplar de cobertes blaves va ser botí de guerra a Vilalba dels Arcs, i obsequiat pel coronel Coco a la comtessa de Kinnoull l'abril de 1938.

Què en resta avui dia de tot plegat?

a) Fortificacions

Segons l'informe elaborat pel major Miksche, els emplaçaments de les metralladores havien d'estar coberts, és a dir, protegits del foc enemic.

Respecte dels abrics per al personal de cada objectiu (emplaçament d'infanteria o d'artilleria) es distribuïen en: blindats; lleugers i protegits només de la intempèrie.

Si observem les poques fotografies de l'època, escoltem els testimonis dels descendents dels habitants i visitem les restes de les fortificacions, ens adonarem dels canvis que aquestes construccions han sofert.

L'estructura de les construccions cobertes situades a la superfície del terreny consistia en forats de parets verticals d'aproximadament un metre de fondària, un sostre de cabirons (bigues de fusta) damunt de les troneres destinades a observació i emplaçament d'armes lleugeres, un revestiment de pedres i sacs de terra, i un possible remat amb vegetació per a camuflar el conjunt.

En primer lloc, els intensos bombardeigs dels rebels en destruïrien una bona part. En segon lloc, després de la campanya, es volarien alguns dels polvorins i construccions fetes amb ciment o formigó. Inmediatament després dels combats, els habitants de pobles i masies van mirar d'aprofitar materials, com ara el metall de les armes i municions, **foto 53**, els cabirons de les troneres i sostres, etc. I en darrer lloc, les repoblacions forestals i el nou traçat de carreteres i pistes agrícoles, durant els decennis transcorreguts, han facilitat l'esfondrament dels túnels i l'erosió natural d'aquestes obres, de manera que - en una primera estimació personal-, només un 10 % de les construccions en conserva l'estructura. **Fotos 47-53**.

Pel que fa als edificis, es conserven aquells que ja existien abans de la guerra i que van ser destinats a hospitals de sang (mas de Farinetes, **foto 57**, i santuari de N. Sra. de la Balma, **foto 56**, i els masos del Garro i Feltrer?, que van allotjar els posts de comandament (PC) de diverses unitats republicanes.

b) Difunts

Els combats d'aquelles jornades van deixar un rastre de morts i materials abandonats.

Erigit com a record dels morts de la IV divisió de Navarra, resta un monòlit de granit entre La Pobleta i Morella. **Foto 72.**

Dels morts republicans, no hi ha cap monument, i fins i tot sembla que encara n'hi han, com a mínim, tres indrets on els habitants dels pobles van dipositar les despulles mortals de diversos soldats. **Fotos 73 i 74.**

Serveixi aquest article doncs per demanar, no l'enderroc del monument, car s'ha de considerar un record històric, però sí l'exhumació dels cadàvers dels soldats republicans, per tal d'identificar-los i enterrar-los dignament.

c) Armes i municions

Finida la lluita, la quantitat d'armes i municions abandonades per les tropes republicanes va ser enorme.¹⁷ **Foto 70.**

Fotos 78.- Objectes metàl·lics rescatats de les trinxeres republicanes. Noteu la data 1937 en la llauna de sardines.

Lògicament, l'artilleria, els carros de combat, vehicles blindats, metralladores, morters, explosius, etc. van ser recollits pel servei de recuperació dels nacionalistes espanyols. Com que part d'aquest material era nou de trinca, a més d'aprofitar-lo en benefici propi, es va organitzar una exposició a Sant Sebastià de la qual es va fer força propaganda. **Fotos 65 i 66.**

Els habitants de la comarca es van dedicar també a la recollida de municions que es venien a pes, després de detonar-les. Aquesta feina era perillosa i va causar diverses morts i ferits, especialment entre els xiquets.¹⁸

Fent un resum de les armes emprades, direm que la majoria dels soldats feien servir fusells Mauser i Mosin-Nagant, amb les corresponents baionetes. Com que eren armes de diferent ca-

libre, la varietat de cartutxos que encara es troben avui dia és molt gran. De metralladores, n'hi havia: russes (Maxim i Degtiareves); espanyoles (Hothckiss); alemanyes; italianes..., també de diferents calibres.

De munició d'artilleria i carros de combat, hom ha trobat projectils de gran varietat de calibres, des de 20 fins a 155 mil·límetres. **Fotos 59 i 61.**

Resulten molt curiosos els projectils russos (pels caràcters ciríl·lics que duen impresos) ja fossin destinats a l'artilleria antiaèria o als carros T-26 que van protagonitzar

17.- Al llibre *Primavera del 38*, pàg. 188-192 es troben les cròniques de Luis de Armiñan: *Encontramos un depósito de municiones rusas; en una ermita, gran cantidad de explosivos con cable eléctrico y estopines, dispuesto ya para las voladuras, millares de fusiles, cientos de ametralladoras sobre ruedas... Todo el campo es un enorme arsenal de cosas desparramadas.* Així, com el resum de l'armament pres als republicans entre març i juliol de 1938, pàg. 210 : 87 peces d'artilleria, 29 carros de combat, 535 metralladores...

18.- Al llibre *Petjades d'una guerra 1936-2009* d'en Guillem Tena, pàg. 90-93, hom troba el testimoni de diversos habitants de Villorres i Palanques, amb descripcions de les tasques de recollida de material de guerra, la trobada de restes mortals i l'arriscada feina de cremar cadàvers amb granades de mà, que esclataven amb el foc.

Fotos 79 i 80.- Caixa que contenia 24 llaunes de carn de bou, i detall de la inscripció “R. ARGENTINA” que ens permet situar llur origen.

diversos combats a la zona. Fotos **69 i 70**.

Respecte de l'armament individual, s'ha de destacar la gran quantitat de granades de mà, tant de producció industrial com artesanal, que omplen les parets de col·leccions de museus i de particulars. Vegeu-ne les **fotos 58-63**. Aquí també la varietat d'orígens i formes és considerable.

Finalment, per llur grandiositat, cal esmentar les bombes d'aviació de fins a 250 quilos (l'alemanya) i 100 Kg (la italiana), que s'han trobat per tota la zona. **Foto 64**.

d) Objectes diversos

En aquest apartat es troben encara en l'actualitat restes metàl·liques de màscares de gas, llaunes de conserves, pertinences personals (ulleres, estilogràfiques, rellotges), botons, insígnies, etc. **Foto 78**.

e) Materials impresos

Després dels combats, els vencedors van apropiar-se -com a botí de guerra-, de materials impresos de la propaganda republicana, en particular si eren editats per les brigades internacionals (revistes, llibres, diccionaris), àdhuc alguns d'aquests impresos actualment n'apareixen en les subhastes d'internet. **Fotos 75-77**.

Bibliografia

- Armiñán, Luis de. *Bajo el cielo de Levante. La ruta del cuerpo de ejército de Galicia*. Madrid: Ed. Españolas S.A., 1939
- Castells, Andreu. *Las brigadas Internacionales de la guerra de España*. Barcelona: ed. Ariel, 1974
- Cardona, Gabriel. *Historia militar de una guerra civil. Estrategia y tácticas de la guerra de España*. Barcelona: Ed. Flor del Viento, 2006
- Ciutat, Francisco. *Relatos y reflexiones de la guerra de España 1936-1939*. Forma Ediciones S. A., Saragossa 1978
- Gárate, José María (Servicio Histórico Militar). *Partes oficiales de guerra 1936-1939*. Madrid: Ed. San Martín, 1977
- Grau Vicent: *La batalla de Llevant, una victòria silenciada. Guerra i revolució a Castelló (1936-1939)*. Publicacions de la Universitat Jaume I. Castelló de la Plana 2021
- Lojendio, Luis María de. *Operaciones militares de la guerra de España 1936-1939*. Barcelona: Ed. Montaner y Simón S.A., 1940
- Márquez, Crispulo: *Desde Sierra Morena a El Maestrazgo con los Internacionales*. Madrid: Ed. San Martín, 1988
- Martí, Ricard. *Primavera del 38. La guerra a les comarques dels Ports, l'Alt i el Baix Maestrat*. Benicarló: Onada Edicions, 2018
- Martinez-Bande, José Manuel (Servicio Histórico Militar): *La llegada al mar*. Madrid: Ed. San Martín, 1975
- Navarro, José Luis et al: *Juan Ibarrola Orueta, Kirmentasunaren ordaina (el precio de la lealtad)*. Erroke Deunaren Anaidia (Audio/Lludio), 2019
- Querol, Vicent R., Querol Pep, Sangüesa Carlos i Martí, Ricard: *Els bombardejos silenciats de 1938, Albocàsser, Ares del Maestrat, Benassal, Vilar de Canes, Rossell i Morella*. Benicarló: Onada Edicions, 2020
- Salas Ramón: *Historia del ejército popular de de la República*. Madrid: Editora Nacional, 1973
- Tagüeña, Manuel: *Testimonio de dos guerras*. Barcelona: Ed. Planeta, 1977
- Tena, Guillem: *Petjades d'una guerra 1936-1939. Juan Isidro Borràs, un adolescent en la guerra civil espanyola: La seua vida, la nostra història*. La Vall d' Uixó: Ed. Julio Tena, 2010
- Teubner H. et al: *La solidaridad de los pueblos con la república espanyola 1936-1939*. Moscou: Editorial Progreso, 1974

Publicacions Web

- Bel, Pedro J.: *Guerra en el Bajo Aragón (5): De Alcorisa al mar, pasando por Monroyo*. <<https://historiasdelbajoaragon.files.wordpress.com/2017/02/>>.
- Casañ, Guillermo: "Buscando al doctor Tallenberg en la batalla de Morella". *Aula Militar*, n. 47. En línia a: <<https://es.slideshare.net/aulamilitar/47-buscando-al-dr-tallenberg-en-la-batalla-de-morella>>.
- Salvador, Manuel: "Año 1938. Operaciones militares en la provincia de Castellón", *Aula Militar*, n. 4. En línia a <<https://es.slideshare.net/aulamilitar/04-1938-operaciones-militares-en-la-provincia-de-castellon>>.
- Santafé, Antonio: *Alcañiz, el último baluarte de Teruel durante la guerra civil (parte I)*